

Η ΧΡΗΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΣΑΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παντού όπου οί άνθρωποι κατά τὰς ἀρχηγόνους βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ των ἤρχοντο εἰς οικονομικὰς συναλλαγὰς μεταξύ των, ὁ ἀρχικὸς τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τῶν οικονομικῶν αὐτῶν σχέσεων ἦτο ἡ φυσικὴ ἀνταλλαγή. Τὰ ἀγαθὰ, ἅτινα ἔλειπον ἐκ τοῦ κύκλου τῆς παραγωγῆς ἑνὸς οικονομικοῦ ὑποκειμένου, ἀπεκτῶντο ἐκ τοῦ κύκλου τῆς παραγωγῆς ἑνὸς ἄλλου, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς θέσιν νί διαθέσει ταῦτα τῇ παραχωρήσει βεβαίως ἄλλων ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα ἀφθονώτερον παρήγοντο εἰς τὸν παραγωγικὸν κύκλον τοῦ πρώτου οικονομικοῦ ὑποκειμένου. Τοῦτο ἐλάμβανε χώραν, ἐφ' ὅσον αἱ ἀνεξέλιχται οικονομικαὶ σχέσεις ἐδημιούργουν μίαν σχετικῶς μεγάλην ἀπάρκειαν τῶν οικονομικῶν μονάδων καὶ ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀνταλλαγή δὲν ἀποτελοῦσε μίαν οὐσιώδη ἐμφάνισιν τοῦ οικονομικοῦ βίου, ἀλλὰ συνετελεῖτο παρεμπιπτόντως καὶ μεμονομένως. Ὁ ὅλον ἐν ἐξελισσόμενος ὁμως καταμερισμὸς τῶν ἔργων—εἰς τὴν πλατυτέραν αὐτοῦ ἔννοιαν—ἀπῆτει μίαν διαρκῆ ἐπέκτασιν τῶν οικονομικῶν σχέσεων καὶ μίαν αὐξῆσιν τῶν συναλλακτικῶν ἐνεργειῶν. Ἡ δυσκολία ὁμως τῆς συναντήσεως τοῦ προσφέροντος ἐν ἀγαθὸν καὶ τοῦ ζητούντος τὸ ἀγαθὸν τοῦτο, ὠδήγησεν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἑνὸς τρίτου, τυπικοῦ ἀγαθοῦ (Standardgutes), τὸ ὁποῖον ἐτύγγανε τῆς γενικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ τοῦτο ἀπειτέλεσε τὸ μέσον τῆς συναλλαγῆς, τὸ ὁποῖον ὀνομαζόμενον χρῆμα καὶ τὸ ὁποῖον εἰς τὸ σεσημασμένον μεταλλικὸν νόμισμα καὶ τὸ χαρτονόμισμα εὔρε τὴν πληρεστέραν του ἔκφρασιν.

Ἦδη ὁμως εἰς πολὺ παλαιότερους χρόνους, κατὰ τὴν περίοδον ἀκόμη τῆς φυσικῆς ἀνταλλαγῆς εἶχεν ἐμφανισθῆ, ἂν καὶ μεμονομένως, μία ἄλλη μορφή ἀνταλλαγῆς, ἣτις συνίστατο εἰς τὴν χρονικὴν διαίρεσιν τῶν δύο αὐτῆς συστατικῶν στοιχείων, τῆς παροχῆς καὶ ἀντιπαροχῆς. Τρεῖς νόμιμοι τρόποι ἀνταλλαγῆς τῶν ἀγαθῶν προκύπτουν ὡς ἐκ τούτων:

α) Ἡ παραχώρησις τῶν ἀγαθῶν ἔναντι ἀμέσου καταβολῆς ἄλλων.

β) Ἡ ἀνταλλαγή τῇ μεσολαβήσει τοῦ χρήματος.

γ) Ἡ προσφορὰ ἀγαθῶν ἔναντι τῆς ὑποσχέσεως τῆς ἐπιστροφῆς τῆς ἀξίας τούτων εἰς τὸ μέλλον δηλ. ἐπὶ πιστώσει.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων τρόπων ἀνταλλαγῆς ἡ φυσικὴ ἀνταλλαγή ἀποτελεῖ τὴν ἀμεσον μορφήν ἐνῶ ἡ ἐπὶ χρήμασι καὶ πιστώσει τὴν ἔμμεσον μορφήν ἀνταλλαγῆς.

Ὅπως τὸ χρῆμα οὕτω καὶ ἡ πίστις ἀποτελεῖ ἐν ἐξυπηρετικὸν τῆς οἰκονομίας μέσον γεννηθὲν ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ χρονικοῦ διαχωρισμοῦ τῆς παροχῆς καὶ ἀντιπαροχῆς. Ὁ σκοπὸς δὲ τῆς περὶ τὴν πίστιν ἀσχολουμένης θεωρίας συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ἐρμηνείαν ἀφ' ἐνὸς τῆς οὐσίας τῆς φύσεως καὶ τοῦ μηχανισμοῦ ταύτης καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν κατάδειξιν τῆς ἐπιδράσεως καὶ τῆς συμβολῆς τῆς εἰς τὴν ἐξυπηρετήσιν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας.

Περὶ τῆς φύσεως τῆς πίστεως ἀνεπτύχθησαν διάφορα γινῶμαι. Ὁ Karl Diehl ἀναφέρει τὰς ἑξῆς ἔννοιαις ὑφ' ἃς ἐλήφθη ἐν τῇ θεωρίᾳ ἡ πίστις:

Ἡ πίστις ὡς ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς ἐμπιστοσύνης.

Ἡ πίστις ὡς παραχώρησις τῆς χρήσεως περιορισῶν καὶ ἰδιοκτησιῶν.

Ἡ πίστις ὡς οἰκονομικὸν ἀγαθόν.

Ἡ πίστις ὡς χρῆμα.

Ἡ πίστις ὡς κεφάλαιον.

Ἡ πρώτη ἔννοια τῆς πίστεως ὑπεστηρίχθη ὑπὸ πολλῶν παλαιότερων θεωρητικῶν (James Stuart, Hildenbrand, Mangold κ.ἄ.) καὶ κατέχει δεσπόζουσα θέσιν καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ θεωρίᾳ. Ἐν κύριον σφάλμα ταύτης εἶναι ὅτι κάμνει σύγχυσιν μεταξὺ τῶν ὄρων ὑφ' οὓς αἱ πιστωτικαὶ δοσοληψίαι λαμβάνουν χώραν καὶ αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς πίστεως.

Ἡ δευτέρα ἔννοια, ἥτις κυρίως ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ John Stuart Mill, ἐνέχει πολλὴν ἀλήθειαν, περιορίζεται ὁμως μόνον εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς συναλλαγῆς χωρὶς νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψιν τὴν ἀντιπαροχὴν.

Ἡ ταυτότης τῆς πίστεως καὶ τοῦ χρήματος, ἥτις φυσικὰ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν ἐμπράγματον πίστιν (Sachkredit), ὑπεστηρίχθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Macleod. Ἡ δυνατότης τῆς ὑποστηρίξεως μιᾶς τοιαύτης θεωρίας ἐξαρτᾶται πρὸ παντὸς ἐκ τῆς ἔννοιαις, ὑφ' ἣν θὰ ληφθῆ ἡ λέξις χρῆμα, ἀπαιτεῖται δηλαδὴ μία πλατυτέρα ἔννοια τοῦ χρήματος.

Κατὰ τὸν Macleod ἡ πίστις εἶναι χρῆμα καὶ τὸ χρῆμα εἶναι πίστις, διότι ὁ δεχόμενος χρήματα ἔναντι ἀγαθῶν τινῶν κάμνει τοῦτο ἐν τῇ βεβαιότητι ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα δύναται νὰ τὰ ἀνταλλάξῃ ἐν παντὶ καιρῷ δι' ἄλλων ἀγαθῶν. Ἐφ' ὅσον ὄθεν τὸ χρῆμα δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἐν νόμιμον δικαίωμα ἐπὶ ὀρισμένης ἀξίας ἀγαθῶν, τότε τοῦτο δὲν διαφέρει τῆς πίστεως, διότι ἡ πίστις δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ νόμιμον δικαίωμα ἐπὶ ἀγαθῶν. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα φθάνει καὶ ὁ A. Hahn. Ἐν τοῦ ἡ ἄλλο τι πιστωτικὸν μέσον, ὑποστηρίζει οὗτος, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται πρὸς διενέργειαν πληρωμῶν ἀποτελεῖ μόνον ἀπὸ νομικῆς ἰδέψεως δικαίωμα ἐπὶ ἐνὸς χρηματικοῦ ποσοῦ, ἀπὸ οἰκονομικῆς ὁμως ἀπόψεως εἶναι τοῦτο χρῆμα καὶ ὄχι δικαίωμα ἐπὶ χρήματος.

Ἡ ταυτότης τῆς πίστεως καὶ τοῦ κεφαλαίου ὑπεστηρίχθη τὸ πρῶτον θεωρητικῶς καὶ ἐφηρημῶσθη καὶ πρακτικῶς ὑπὸ τοῦ John Law. Κατ' αὐτὸν ἡ αὔξησις τῶν πιστώσεων σημαίνει αὔξησιν χρήματος καὶ κεφαλαίου. Τὴν γνώμην ταύτην ὑπεστήριξεν ἀργότερον καὶ ὁ Macleod. Κατ' αὐτὸν ἡ πίστις

ἀποτελεῖ ἐν νέον κεφάλαιον ὅμοιον τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου. Κεφάλαιον θεωρεῖ οὗτος ὅλα τὰ ἀγαθὰ τὰ χρησιμοποιούμενα πρὸς ἀπόδοσιν κέρδους ἀδιαφόρως ἂν ταῦτα ἔχουσιν ὑλικὴν ὑπόστασιν ἢ εἶναι ἀφρημένα δικαιώματα. Ὅμοίως ὅπως ἡ ταυτοποίησις τῆς πίστεως καὶ τοῦ χρήματος, ἀπαιτεῖ καὶ ἡ ταυτοποίησις κεφαλαίου καὶ πίστεως ἕναν εὐρὺν ὄρισμον τῆς ἐννοίας τοῦ κεφαλαίου, ὅπως π.χ. συμβαίνει παρὰ τῷ Schumpeter (*Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. 2 ἔκδ. München und Leipzig 1926), ὅστις ὀρίζει τὸ κεφάλαιον ὡς πᾶσαν ποσότητα νομίσματος ἢ ἄλλου τινὸς μέσου πληρωμῆς, ἣτις δύναται νὰ εὐρίσκηται ἐν παντὶ χρόνῳ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐπιχειρηματίου. Ὁ ὄρισμός οὗτος θέτει τὴν πίστιν ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κεφαλαίου.

Πόθεν προέρχονται ὁμως τὰ μέσα, ἅτινα καθιστῶσιν δυνατὴν τὴν παροχὴν πιστώσεων; Κατὰ τὴν παλαιότεραν θεωρίαν ἡ παροχὴ πιστώσεων βασίζεται ἐπὶ τῆς προϋποθέσεως τῆς ὑπάρξεως διαθεσίμων κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως δηλ. τῆς παραιτήσεως ὠρισμένων οἰκονομικῶν ὑποκειμένων ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως ἑνὸς μέρους τοῦ εισοδήματός των. Ἐνεκα ἀκριβῶς τούτου ὑπεστήριξεν ὁ John Stuart Mill ὅτι ἡ πίστις δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ἡ μεταβίβασις κεφαλαίων ἀπὸ τῆς μιᾶς χειρὸς εἰς τὴν ἄλλην.

Τὸ αὐτὸ ὑποστηρίζει ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Cassel (*Theoretische Sozialökonomie*, Leipzig 1927). Κατ' ἀρχὴν κάμνει οὗτος διάκρισιν μεταξὺ τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου (*Realkapital*) καὶ τοῦ εἰς χρῆμα δυναμένου νὰ ἐκφρασθῇ ἀφρημένου δικαιώματος ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου (*Kapitaldisposition*). Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ἐννοίαν συμπεριλαμβάνονται ἀμφότεραι αἱ ἐννοιαὶ ἡ τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς πίστεως. Τὸ ὑπάρχον ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ πάγιον κεφάλαιον δύναται νὰ ἀυξηθῇ κατὰ τὸν Cassel μόνον διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως. Τὸ συνολικὸν εισόδημα διαιρεῖται κατ' αὐτὸν εἰς δύο μέρη· τὸ ἐν καταναλίσκεται, τὸ δὲ ἕτερον χρησιμοποιεῖται πρὸς ἀγορὰν πραγματικοῦ κεφαλαίου. Τὸ ἀποταμιευτικὸν κεφάλαιον (*Kapitaldisposition*) ἀποτελεῖ ὅθεν διὰ τὸν Cassel ἐν ὠρισμένον δικαίωμα ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου καὶ συγχρόνως ἐν νέον στοιχεῖον τῆς παραγωγῆς. Ἡ αὔξησις ἐπομένως τοῦ ἀποταμιευτικοῦ κεφαλαίου, καὶ κατὰ συνέπειαν, καὶ τῶν πιστώσεων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς αὔξεσεως τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου.

Ὅλως διάφορα εἶναι ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τὰ συμπεράσματα τῆς νεωτέρας χρηματικῆς θεωρίας ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Κατὰ ταύτην ἡ πίστις ἐπέχει πρωταρχικὴν θέσιν ἔναντι τοῦ κεφαλαίου, τὸ δὲ κεφάλαιον εἶναι κάτι δευτερογενὲς ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς πίστεως.

Ἐκθέσαντες ἀνωτέρω ἐν πλήρει συντομίᾳ μερικὰ κύρια σημεῖα τῆς παλαιότερας περὶ πίστεως θεωρίας ἐθίξαμεν ταυτοχρόνως καὶ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα εἰς ἃ ἡ νεωτέρα χρηματικὴ θεωρία τῆς πίστεως ἀκολουθεῖ μίαν ὄλως διάφορον ὁδὸν καὶ ἐδώσαμεν ἐξ ἄλλου μίαν μικρὰν εἰκόνα τῶν γνω-

μῶν τῶν θεωρητικῶν ἐκείνων, οἷτινες ἔδει νὰ θεωρηθοῦν ὡς οἱ πρόδρομοι τῆς θεωρίας ταύτης.

Ὀλίγα τινὰ πρέπει εἰσέτι νὰ λεχθοῦν περὶ τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τῆς πίστεως. Παλαιότερον, ὅτε ἡ ἀνταλλακτικὴ οἰκονομία δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐξελιχθῆ, ἡ παροχὴ τῶν πιστώσεων ἐγένετο ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον. Ἐφ' ὅσον ηὔξανε ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων καὶ ἡ ἀπ' εὐθείας ἀνταλλαγὴ ἀντικαθίστατο διὰ τῆς ἐμμέσου τοιαύτης δηλ. διεντηργεῖτο τῇ μεσολαβήσει τοῦ ἐμπορίου, ἐγένετο καὶ ἡ διενέργεια πιστωτικῶν δοσοληψιῶν ἀντικείμενον ἰδίου ἐπαγγέλματος, τοῦ τῶν τραπεζῶν, αἵτινες προσέλκυνον τὰ διαθέσιμα κεφάλαια ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τῆς πίστεως διοχετεύσουν ταῦτα ἐκεῖ, ὅπου ὑπῆρχεν ἀνάγκη τοιούτων πρὸς συνέχισιν ἢ ἐπέκτασιν τῶν διαφόρων παραγωγικῶν ἔργων. Σήμερον ἀποτελεῖ πλέον γεγονός ὅτι τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν πιστωτικῶν δοσοληψιῶν διεντηργεῖται διὰ τῶν τραπεζῶν, ἀδιαφόρως τῆς νομικῆς μορφῆς τῆς ὀργανώσεως τούτων. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι εὐνόητον ὅτι ὀμιλοῦντες σήμερον περὶ πίστεως ἐννοοῦμεν τὰς ὑπὸ τῶν τραπεζῶν διεντηργουμένας πιστωτικὰς ἐργασίας, αἵτινες καὶ ἀποτελοῦν, ἔνεκα τούτου, τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν νεωτέρων περὶ πίστεως θεωριῶν.

II. Τὸ περιεχόμενον τῆς χρηματικῆς θεωρίας τῆς πίστεως.

1. Ἡ νεωτέρα θεωρία.

Αἱ παλαιότεραι περὶ πίστεως θεωρίαι ἐπεκρίθησαν πολλάκις ὡς προσπαθήσασαι νὰ ἐξηγήσουν τὸ φαινόμενον τῆς πίστεως ὡρμώμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μιᾶς περισσύτερον ἰδιωτικῆς ἀντικοινωνικῆς ἀντιλήψεως τῆς οἰκονομίας καὶ ἀντιλαμβανόμεναι ἔνεκα τούτου τὸ οἰκονομικὸν αὐτὸ φαινόμενον ὑπὸ τὸ πρίσμα μιᾶς ἀτομιστικῆς καὶ μηχανικῆς ἀπόψεως παραμελήσασαι οὕτω νὰ τονίσουν τὴν σημασίαν τῆς πίστεως διὰ τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν, νὰ δώσουν δηλαδὴ εἰς τὸ φαινόμενον τοῦτο τὴν δέουσαν θέσιν ἐν τῇ οἰκονομικῇ συνόλῳ καὶ νὰ διευκρινίσουν τὴν ἐσχέσιν τῆς ἐμφανίσεως ταύτης πρὸς τὸ σύνολον. Ἡ ἐπίκρισις αὕτη πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ θεωρηθῆ ὡς ὀρθή. Ἡ ὑπερίσχυσις ὁμοίως τῆς ἰδιωτικῆς ἀντιλήψεως εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ φαινομένου τῆς πίστεως εἶχεν κυρίως τὴν αἰτίαν τῆς εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀτομιστικὴν ἀντίληψιν τῆς κοινωνικῆς ἐν γένει ζωῆς. Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ἀτομιστικοῦ αὐτοῦ τρόπου τῆς ἐρμηνείας τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν αἰτίαν τοῦ ὅτι παραπλευρῶς τῆς ἀτομιστικῆς θεωρίας τῆς πίστεως ἐξελιχθῆ καὶ μία περισσύτερον κοινωνικοοικονομικὴ θεωρία, ἣτις ἐπιζητεῖ τὴν ἐρμηνείαν τῆς οὐσίας τῆς πίστεως καὶ τῶν ἐπαδράσεων ταύτης ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, ὡς ὀργανικοῦ συνόλου ἀντιλαμβανομένης.

Ἄλλὰ καὶ εἰς ἄλλα σημεία, ὡς ἀνεφίραμεν, παρουσιάζει ἡ νεωτέρα θεωρία κάτι τὸ νέον. Κυρίως ὁμοίως ἡ ταυτοποίησις τῆς πίστεως καὶ τοῦ χρήματος ἤνοιξε εἰς τὴν θεωρίαν νέαν ὁδὸν διὰ τῆς ὁποίας ἐφθασεν αὕτη εἰς συμπεράσματα ὅλως διάφορα ἐκείνων τῆς καθιερωμένης θεωρίας. Τὸν

χρηματικὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως εἶχεν ἤδη τονίσει ὁ Macleod δοξίων ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας, τὴν τῆς πίστεως, καὶ τὴν τοῦ χρήματος, ὡς νόμιμα δικαιώματα ἐπὶ ἀγαθῶν. Ἡ θεωρία ὁμως τούτου ὑπελείπετο κατὰ πολὺ νὰ ἀποτελέσῃ ἐν πλήρῃ οἰκοδόμημα, ὡς συμβαίνει μὲ τὴν νεωτέραν χρηματικὴν θεωρίαν. Ἀμφότεραι ἐν τούτοις προχωροῦν ἐτι μακρύτερον τῆς ἀπλῆς ἐξισώσεως «χρῆμα εἶναι πίστις καὶ πίστις εἶναι χρῆμα» καὶ θεωροῦν τὴν πίστιν ὡς ἐπιπρόσθετον χρῆμα, δηλαδὴ ὡς χρῆμα τὸ ὁποῖον προστίθεται εἰς τὸ ἤδη ὑπάρχον ἐν κυκλοφορίᾳ.

Ἡ ἐξέτασις τῆς ἐπιπρόσθετου τοῦ ἐπιπροσθέτου τούτου χρήματος ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς οὐσίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τούτου εἶναι ὅτι ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς νέας χρηματικῆς περὶ πίστεως θεωρίας. Ἡ ταυτοποίησις ἐξ ἄλλου αὕτη τῆς πίστεως μετὰ τοῦ χρήματος εἶναι ὅτι δικαιολογεῖ εἰς μίαν μὲ τὰς διαφόρους ἰδιότητας τῆς πίστεως ἀσχολουμένην θεωρίαν τὸ ὄνομα «χρηματικὴ θεωρία τῆς πίστεως».

Εἰς τὸ ὅτι ἡ χρηματικὴ θεωρία τῆς πίστεως ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ συνετέλεσε πρὸ παντὸς ὁ τρόπος καθ' ὃν διεξάγονται αἱ παροχαὶ πιστώσεων ὑπὸ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῶν πιστωτικῶν τραπεζῶν τῶν χωρῶν τούτων. Ὁ τρόπος οὗτος συνίσταται κυρίως εἰς τὸ ὅτι αἱ ἀνωτέρω τράπεζαι χρεώνουν τοὺς πιστούχους τῶν ἅμα τῷ ἀνοίγματι τῶν πιστώσεων μεταφέρονσαι τὸ προῖόν τῆς πιστώσεως εἰς ἀνοικτὸν λογαριασμόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς τραπεζὰς τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι προβαίνουν εἰς τοῦτο μόνον ἐφ' ὅσον γίνεται χρῆσις τῆς πιστώσεως ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου. Τὸ γεγονός τοῦτο ἤγαγε τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ Ἀμερικανοὺς θεωρητικοὺς εἰς διαφορετικὰ συμπεράσματα ἐκείνων τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν οἰκονομολόγων, οἵτινες ἀπέφευγον ἀρχικῶς νὰ γενικεύσουν ἐν τῇ θεωρίᾳ ὠρισμένας περιπτώσεις τεχνικῆς πρωτίστως φύσεως. Ἀργότερον μὲν ἀλλὰ βαθύτερον καὶ συστηματικώτερον ἐξειλίχθη ἡ θεωρία αὕτη καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις καὶ ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ εἰς ἣν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἀντιπροσωπεύεται κυρίως ἡ νεωτέρα χρηματικὴ περὶ τῆς πίστεως θεωρία, ἥτις καὶ ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς παρούσης ἐργασίας.

Πρὶν προσπαθήσωμεν νὰ ἐκθέσωμεν τὰ κύρια σημεῖα τῆς θεωρίας ταύτης πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι μία ἐνιαία θεωρία ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς πλήρους συμφωνίας τῶν διαφόρων συγγραφέων ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας διαφόρων προβλημάτων τῆς πίστεως δὲν ὑφίσταται καθ' ὅλοκληρίαν ἀλλ' ἀντιθέτως αἱ γνώμαι διαφέρουσι τελείως καὶ δίστανται ἐπὶ θεμελιωδῶν ζητημάτων καὶ πρωτίστως εἰς τὴν μέθοδον καὶ τὸν τρόπον τῆς παρατηρήσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν προβλημάτων τούτων. Ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς πίστεως ὑπάρχει μία κάπως κοινὴ συμφωνία τῶν διαφόρων θεωριῶν. Ὅ,τι θὰ ἠδύνατο νὰ πιστοποιήσῃ τις εἶναι μόνον μία κοινὴ ἀφετηρία ἐκ τῆς ὁποίας ὁρμῶνται αἱ διάφοραι χρηματικαὶ περὶ πίστεως θεωρίαι. Τὴν ἀφετηρίαν ταύτην ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι «ἐὰν μία μεγάλη ἐπιχειρηματικὴ προσωπικότης ἀναγράφει ἐπὶ τοῦ χάρτου ἐν ἑκατομύριον, τὸ

ἑκατομμύριον τοῦτο εἶναι ὡς νὰ ὑπάρχη ἤδη, διότι ἡ προσωπικότης τοῦ ἐπιχειρηματίου ὡς κέντρου οἰκονομικοῦ, ἐγγυῖται διὰ μίαν ἴσῃν πρὸς τὸ ποσὸν τοῦτο αὐξῆσιν τῆς οἰκονομικῆς δράσεως τοῦ κύκλου του» (O. Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*. München 1927). Τὸ πραγματικὸν τοῦτο γεγονὸς δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἀποτελεῖ τὸ κοινὸν σημεῖον ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκκινουῦν αἱ διάφοροι τὸν χρηματικὸν χαρακτῆρα ἔχουσαι περὶ πίστεως θεωρίαι πρὸς ἐρμηνείας τῶν προβλημάτων τῆς πίστεως.

Ἐνεκα τῆς διαφορότητος τῶν περὶ πίστεως θεωριῶν εἶναι ἀναγκαῖον ὅπως καθορισθοῦν ἀκριβέστερον ἐκεῖναι, αἵτινες πρέπει νὰ συγκαταλεχθοῦν εἰς τὴν σχηματικὴν θεωρίαν τῆς πίστεως. Εἰς τὸ βιβλίον του «*Der schorferische kredit*» ὁ Honegger διακρίνει τὰς ἐξῆς τρεῖς περὶ πίστεως θεωρίας :

α) τὴν μεταστατικὴν θεωρίαν (Umstellungstheorie). Ἡ πίστις ἔχει ἐνταῦθα τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐξασκεῖ μίαν τοπικὴν μετατόπισιν.

β) τὴν προληπτικὴν θεωρίαν (Vorwegnahmetheorie). Ἡ πίστις ἐξασκεῖ μίαν χρονικὴν μετατόπισιν.

γ) τὴν δημιουργικὴν θεωρίαν (Schöpfungstheorie).

Κατὰ τὴν πρώτην, τὴν μεταστατικὴν θεωρίαν, ἡ πίστις ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ὑπερникῆ τὸν χῶρον. Τὰ ἐν διασπορᾷ εἰς διάφορα τοπικὰ σημεῖα εὐρισκόμενα ἀγαθὰ ἐνοῦνται διὰ τῆς πίστεως εἰς ἓν σημεῖον, εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Αὐτὸ συμφωνεῖ πλήρως μὲ τὸν ὑπὸ τῶν παλαιότερων θεωριῶν, γενόμενον καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς πίστεως ὡς παραχωρήσεως περιουσίας ἢ κεφαλαίου. Εἰς ὅ,τι ὑπελείποντο αἱ τελευταῖαι αὗται ἦτο κυρίως ἡ ἐμπειριστατωμένη ἐξέτασις τῆς ἐπιδράσεως τῆς παραχωρήσεως ταύτης ἐπὶ τῆς συνολικῆς οἰκονομίας. Τοῦτο εἶχεν κυρίως τὴν αἰτίαν του εἰς τὸ ὅτι αἱ θεωρίαι αὗται ἦσαν ἀποκλειστικῶς στατικαί. Προσηρμοσμένοι ἐπὶ τῆς μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἵτις τόσον εἶχεν ἐπιδράσει εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, προσεπάθουν νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡς ἐμφανίσεις μιᾶς στατικῆς ἰσορροπίας.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μεταστατικὴν θεωρίαν, αἱ δύο ἄλλαι περὶ πίστεως θεωρίαι χρησιμοποιοῦν γενικῶς τὸν δυναμικὸν τρόπον ἐρεύνης, ἐξετάζουν δηλαδὴ τὸ φαινόμενον τῆς πίστεως ἐν τῇ κινήσει του καὶ ἐν συναφείᾳ μὲ τὸν ὅλον ρυθμὸν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἐπειδὴ δὲ αὗται ἔχουσι πολλὰ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἴδια εἰς τὴν θεωρίαν ἐκείνην τῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ὠνομάσαμεν χρηματικὴν καὶ γενικῶς δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ὑπάγονται εἰς ταύτην, ἔπεται ὅτι ἡ χρηματικὴ θεωρία τῆς πίστεως εἶναι κατ' ἀρχὴν δυναμικοῦ χαρακτῆρος.

Ἡ προληπτικὴ θεωρία τῆς πίστεως τῆς ὁποίας ὁ τυπικὸς ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Josef Schumpeter εἰς τὸ ἐν ἔτει 1911 ἐκδοθὲν βιβλίον του «*Περὶ τῆς θεωρίας τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως*» διαβλέπει τὴν σημασίαν τῆς πίστεως εἰς τὴν χρονικὴν μετατόπισιν τῶν ἀγαθῶν, εἰς τὴν ιδιότητα δηλαδὴ

τῆς πίστεως νὰ θέτῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ παρόντος ἀγαθῆ, ἅτινα θέλουσι παραχθῆ εἰς τὸ μέλλον.

Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ἔλαβον ἀφορμὴν ὁ A. Hahn καὶ ὁ Hans Honegger νὰ δημιουργήσουν τὴν τρίτην περὶ πίστεως θεωρίαν, ἣν ὁ τελευταῖος οὕτως ὀνομάζει δημιουργικὴν καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πίστις ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ αὐξάνῃ τὴν περιουσίαν τῶν οικονομικῶν ὑποκειμένων, νὰ θέτῃ δηλαδὴ εἰς τὴν διείθεσιν αὐτῶν κεφάλαια ἀνερχόμενα ὄχι μόνον ὑπεράνω τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων ἀλλὰ καὶ γενικῶς ὑπεράνω τῶν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ὑπαρχόντων. Ἡ πίστις δὲν μεταβιβάζει δηλαδὴ, κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἀπλῶς κεφάλαια ἐκ τῆς μιᾶς χειρὸς εἰς τὴν ἄλλην, ἀλλὰ ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ δημιουργῇ τοιαῦτα.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων θεωρητικῶν, οἵτινες εἶναι μόνον οἱ δημιουργοὶ τῶν δύο νεωτέρων περὶ πίστεως θεωριῶν, τῆς προληπτικῆς καὶ δημιουργικῆς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ οἱ κυριώτεροι ἀντιπρόσωποι τῆς χρηματικῆς περὶ πίστεως θεωρίας, ὑπάρχει καὶ εἰς μέγας ἀριθμὸν, ἄλλων συγγραφέων, οἵτινες ἀποκλίνουν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης θεωρίας χωρὶς καὶ νὰ δύνανται νὰ θεωρηθῶν ὡς ἀποκλειστικοὶ ὁπαδοὶ μιᾶς τῶν θεωριῶν τούτων. Ἐν μέγα μέρος τῶν θεωρητικῶν τούτων ἐπιζητεῖ νὰ συμφιλίωσῃ τὴν παλαιὰν καὶ νεωτέραν περὶ πίστεως θεωρίαν, ἐπιδιώκων νὰ κάμῃ μίαν σύνθεσιν τῆς μεταστατικῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς προληπτικῆς καὶ δημιουργικῆς θεωρίας ἀφ' ἑτέρου διατηροῦν ὅμως εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην τὸν χρηματικὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως. Ἡ σύνθεσις αὕτη, ἣτις οὕτως εἶπεν ἀποτελεῖ τὸν μέσον ὄρον τῶν δύο ἐν ἀντιθέσει εὐρισκομένων περὶ πίστεως ἀντιλήψεων, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται σήμερον ἡ χρηματικὴ θεωρία τῆς πίστεως.

2. Αἱ κυριώτεραι χρηματικαὶ περὶ πίστεως θεωρίαι.

Δὲν προτιθέμεθα νὰ προβῶμεν ἐνταῦθα εἰς μίαν διεξοδικὴν καὶ πλήρη ἀνάλυσιν τῶν διαφόρων χρηματικῶν περὶ πίστεως θεωριῶν. Τοῦτο οὔτε σκόπιμον θὰ ἦτο οὔτε καὶ ἀπολύτως δυνατόν, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἤδη λεχθέντων. Εἰς ὅ,τι θὰ περιορισθῶμεν, εἶναι νὰ ἐκθέσωμεν δι' ὀλίγων τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τῶν κυριωτέρων περὶ πίστεως θεωριῶν ἅτινα ἐνδιαφέρουν τὴν χρηματικὴν θεωρίαν τῆς πίστεως καὶ καταδικνύουν τὴν ἀντίθεσιν αὐτῆς μετὰ τὴν παλαιωτέραν καὶ τὴν μὴ χρηματικὴν θεωρίαν. Αἱ θεωρίαι αὗται εἶναι οἱ τῶν Schumpeter, Hahn καὶ Honegger. Μετὰ τὴν ἐκθεσιν τούτων θὰ προσπαθήσωμεν νὰ σκιαγραφήσωμεν τὰ κύρια σημεῖα τῆς χρηματικῆς ἐκείνης θεωρίας τῆς πίστεως, ἣτις ἀποφεύγουσα τὴν ἀρχότητος τῶν ἀνωτέρω θεωρητικῶν, ἀποτελεῖ ὡς ἐλέχθη, μίαν σύνθεσιν τῆς θεωρίας τούτων μετὰ τῆς παλαιωτέρας.

Ὁ Josef Schumpeter, ὅστις οἰκοδομεῖ τὴν περὶ οἰκονομικῆς ἐξελίξεως θεωρίαν τοῦ ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς δραστηριότητος τῶν ἐπιχειρηματικῶν προσωπικοτήτων, καθορίζει τὸν βασικὸν πυρῆνα τοῦ φαινομένου τῆς

πίστεως ὡς ἐξῆς : « Πίστις εἶναι κυρίως δημιουργία ἀγοραστικῆς δυνάμεως πρὸς τὸν σκοπὸν παραχώρησεως αὐτῆς εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν, καὶ ὄχι ἄπλως παραχώρησις εἰς αὐτὸν ὑπαρχούσης ἀγοραστικῆς δυνάμεως ». Ὁ ἐπιχειρηματίας καὶ « οὐδείς ἄλλος » εἶναι λοιπὸν ὁ δυνάμενος νὰ πραγματοποιῇ πιστώσεις διότι αὐτὸς μόνον ἔχει ἀνάγκην τοιούτων. Διὰ τοῦ καθορισμοῦ αὐτοῦ τῆς πίστεως ἀποκλείονται ἐκ τῆς ἐννοίας ταύτης, ὡς μὴ ἀνήκουσαι εἰς τὴν οὐσίαν τῆς παραγωγικῆς δράσεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ καταναλωτικαὶ πιστώσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ ὀνομαζόμεναι καταναλωτικαὶ πιστώσεις, πρὸς διατήρησιν τῆς παραγωγῆς (Konsumtive Produktivcredit) δηλαδή αἱ πιστώσεις ἐκείναι αἵτινες λαμβάνονται πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διατηρήσεως μιᾶς κατεστραμμένης οἰκονομικῆς ἐπιχειρήσεως. Ὅμοίως ἀποκλείονται αἱ πιστώσεις αἱ λαμβανόμεναι πρὸς κάλυψιν τρεχουσῶν ἐμπορικῶν ἀναγκῶν ὡς μὴ ἀνήκουσαι εἰς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῆς οἰκονομίας. Ὅ,τι λοιπὸν ἐναπομένει ὡς περιεχόμενον διὰ τὴν λέξιν πίστις εἶναι κατὰ τὸν Schumpeter αἱ παρεχόμεναι πρὸς τὸν ἐπιχειρηματίαν πιστώσεις « πρὸς ἐπιτέλεσιν νέων οἰκονομικῶν συνδυασμῶν ». Μόνον ἡ ἐπιτέλεσις νέων οἰκονομικῶν συνδυασμῶν (εἰσαγωγή καὶ χρησιμοποίησις νέων μέσων παραγωγῆς, βελτίωσις τῶν ὄρων παραγωγῆς, ἐφαρμογὴ νέων μεθόδων κτλ.) δικαιολογεῖ τὴν ἐκχώρησιν πιστώσεων καὶ ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς πίστεως. Τὰ μέσα τὰ καθιστῶντα δυνατὴν τὴν ἐκχώρησιν πιστώσεων εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν δημιουργοῦνται πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν δηλαδή παρέχονται νέα πιστωτικὰ μέσα πληρωμῆς τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχουν ὡς βίαις συγκεκριμένα ἀγαθὰ καὶ διὰ τῶν ὁποίων οὗτος αὐξάνει ἀναλόγως τὴν ἀγοραστικὴν του ἰκανότητα. Ἡ παροχὴ πιστώσεων δὲν εἶναι ἐπομένως, κατὰ τὸν Schumpeter, ἀρρηκτικῶς συνδεδεμένη μὲ μίαν προηγηθεῖσαν παρὰ τὴν τῶν καταναλωτῶν τῆς ἀπολαύσεως ἀγαθῶν (ἀποταμίευσις), δηλαδή μὲ τὴν ὑπαρξὴν διαθέσιμων κεφαλαίων. Τὸ κεφάλαιον δὲν ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν πρὸς παροχὴν πιστώσεων ἀλλ' ἀντιθέτως τὸ κεφάλαιον δύναται νὰ δημιουργηθῇ διὰ τῆς πίστεως.

Ἄλλὰ ποία εἶναι ἡ ἐπίδρασις καὶ ἡ σημασία τῶν πιστώσεων διὰ τὴν σύνολικὴν οἰκονομίαν ; Ἡ διὰ τοῦ τρόπου τούτου δημιουργηθεῖσα ἀγοραστικὴ δύναμις, ἥτις τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐπιχειρηματίου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐφαρμογῆς νέων οἰκονομικῶν συνδυασμῶν, ἀδιαφόρως τῆς μορφῆς ἣν ἔχει αὐτή, καθιστᾷ τοῦτον ἰκανὸν νὰ ἀγοράσῃ ἀναλόγως ποσότητος ἐκ τῶν ἤδη ὑπαρχόντων ἀγαθῶν ὅπως χρησιμοποίησῃ ταῦτα διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν νέων του συνδυασμῶν. Δι' αὐτοῦ ἐλαττοῦται ἡ διαθέσιμος διὰ τὴν συνήθη ζήτησιν ποσότης ἀγαθῶν, ἥτις πρέπει ὡς ἐκ τούτου νὰ ἀρκεθῇ εἰς τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν τοιαύτην. Ἡ ἄμεσος συνέπεια τούτου θὰ εἶναι ἡ αὐξήσις τῶν τιμῶν τῶν ἐν λόγῳ ἀγαθῶν διὰ τῆς ὁποίας θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐξασθένησις τῆς ζητήσεως καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς προσφορᾶς. Ἡ πίστις λοιπὸν ὀδηγεῖ εἰς ἕνα νέον τρόπον χρησιμοποίησεως τῶν ὑπαρχουσῶν παραγωγικῶν δυνάμεων « μέσῳ μιᾶς

προηγηθείσης μετατοπίσεως τῆς ἀγοραστικῆς ικανότητος ἐν τῇ λαϊκῇ οἰκονομίᾳ». Ἡ διὰ τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν ἐπερχομένη ἐξασθένεισι τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν, ὁ ἀναγκαστικὸς αὐτὸς περιορισμὸς τῆς καταναλώσεως εἶναι ὅ,τι ἐν τῇ οἰκονομικῇ ἐπιστήμῃ ὀνομάζεται ἀναγκαστικὴ ἀποταμίευσις ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἔκουσίαν ἀποταμίευσιν, τὴν ἐθελουσίαν δηλαδὴ ἀποχὴν τῆς ἀπολαύσεως ἀγαθῶν. Ἡ ἀναγκαστικὴ ὄθεν ἀποταμίευσις ἀποτελεῖ τὴν ἄμεσον συνέπειαν τῆς πίστεως.

Εἶναι ὁμως μία ἐπιτακτικὴ ὑποχρέωσις διὰ τὸν ἐπιχειρηματίαν νὰ ἐπαναδώσῃ εἰς τὸ οἰκονομικὸν σύνολον τὴν ποσότητα ἐκείνην τῶν ἀγαθῶν τὴν ὁποίαν προσεκτίσαστο οὗτος καὶ ἐστερηθῆ ἢ κατανάλωσις. Τοῦτο πράττει ὁ ἐπιχειρηματίας αὐξάνων μέσῳ τούτων τὴν παραγωγὴν του καὶ προσφέρων νέας ποσότητας ἀγαθῶν τῶν ὁποίων «ἡ συνολικὴ τιμὴ εἶναι ἀνωτέρα τῆς εἰς αὐτὸν παρασχεθείσης πιστώσεως καὶ τῶν δι' αὐτῆς ἀμέσως ἢ ἑμμέσως ἀποκτηθέντων ἀγαθῶν». Δι' αὐτοῦ ἀποκαθίσταται καὶ πάλιν ἡ ἰσορροπία μεταξὺ τῆς ποσότητος τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν τιμῶν αὐτῶν καὶ ἡ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐπελθοῦσα ὑψωσις τῶν τιμῶν παραμερίζεται ἀποκαθισταμένων τούτων εἰς τὰ πρότερά των ἢ, ὅπερ τὸ συνηθέστερον, εἰς κάτω τούτων ἐπίπεδα. Ὁ ἐπιχειρηματίας ἐξεπλήρωσε τοιοιτοτρόπως τὴν ὑποχρέωσιν, ἣν εἶχεν ἐναντι τοῦ οἰκονομικοῦ συνόλου, ἐπιτελέσας πᾶν τὸ ἀναγκαῖον πρὸς μίαν ἀνάλογον τῶν παρασχεθεισῶν αὐτῷ ὑπηρεσιῶν, αὐξήσιν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Εἰς τοῦτο, εἰς τὴν αὐξήσιν δηλαδὴ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἔγκειται κυρίως ἡ σημασία τῆς πίστεως διὰ τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν.

Αἱ τράπεζαι ἐν τούτοις δὲν δύνανται νὰ προβαίνουν εἰς τὴν δημιουργίαν τοιαύτης ἐπιπροσθέτου ἀγοραστικῆς δυνάμεως καὶ νὰ αὐξάνουν ταύτην κατ' ἀρέσκειαν. Ὁ Schumpeter ὑποστηρίζει ὅτι αἱ πιστώσεις πρέπει νὰ παρέχωνται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ δι' αὐτῶν προκαλούμενος πληθωρισμὸς νὰ μὴ ὑπερβαίῃ τὰ ὄρια ἐκεῖνα πέραν τῶν ὁποίων δύναται νὰ δημιουργηθῆ ἀνώμαλος κατάστασις τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ εἶναι αὐταὶ χρονικῶς περιορισμέναι, τουτέστιν ἡ δι' αὐτῶν ἐπενεργουμένη αὐξήσις τῶν ἀγαθῶν πρέπει νὰ πραγματοποιηται ἐντὸς σχετικῶς συντόμου χρονικοῦ διαστήματος.

Ταῦτα ἀποτελοῦν δι' ὀλίγων τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς περὶ πίστεως θεωρίας τοῦ Schumpeter, τὴν ὁποίαν ἐκαλέσαμεν ἀνωτέρω προληπτικὴν καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πίστις ἔχει τὴν ικανότητα νὰ θέτῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ παρόντος ἀγαθὰ, ἅτινα μέλλουσι νὰ παραχθοῦν «μὲ τὴν πρόθεσιν πάντοτε ὅπως εἰς τὸ τοπικὸν καὶ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα αὐξήσουν τὴν παραγωγικὴν δρᾶσιν μιᾶς ὤρισμένης ἐπιχειρήσεως» (Honegger).

Ὁ Hahn εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας τῆς τραπεζικῆς πίστεως (*Volkswirtschaftliche Theorie des Bankcredits*. Tübingen 1924), τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Honegger ἀποτελεῖ τὴν πρώτην κατ' ἐξοχὴν δημιουργικὴν θεωρίαν, ὀρίζει ἐν ἀρχῇ τὸν σκοπὸν τῆς πίστεως. Οὗτος

συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δι' αὐτῆς καθίσταται δυνατόν εἰς ἓν οικονομικὸν ὑποκειμένον νὰ ἐλκῆ ἐν φαυτῷ ἀγαθὰ καὶ ὑπηρεσίας ἐτέρων οικονομικῶν ὑποκειμένων πέραν ἀπ' ὅτι τοῦ ἐπιτρέπεται τοῦτο τὸ μέγεθος τῆς περιουσίας του. Τὸ τοιοῦτον ἐπιτελεῖται σήμερον, κυρίως διὰ τῶν τραπεζῶν. Ὁ καθορισμὸς τῶν παραχωρουμένων πιστώσεων, τὸ ἔαν δηλαδὴ αἷται ἀποτελοῦν κεφάλαιον, χρῆμα, ἀγοραστικὴν δυνάμιν ἢ ἀπαίτησιν ὄχι μόνον εἶναι, κατὰ τὸν ἤλην, ἄνευ σημασίας ἀλλὰ πρέπει καὶ ν' ἀποφεύγεται διότι ὀδηγεῖ εἰς θεωρητικὰ σφάλματα. Ὅτι ἐνδιαφέρει εἶναι ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρέχεται πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐπιτευχθοῦν πληρωμαί. Νομικῶς δύναται νὰ ἀποτελῆ τὸ μέσον τοῦτο ἀπαίτησιν, ἀπὸ οικονομικῆς ἀπόψεως ὁμως ἐπιτελεῖ τοῦτο χρῆμα καὶ εἶναι χρῆμα.

Ἡ παροχὴ πιστώσεως εἶναι κατὰ τὸν ἤλην συνυφασμένη μὲ τὴν δημιουργίαν ἀγοραστικῆς δυνάμεως ἐκ μέρους τῶν τραπεζῶν. Ὅπως ὁ Macleod οὕτω καὶ ὁ ἤλην ὑποστηρίζει ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τῶν τραπεζῶν συνίσταται εἰς τὴν δημιουργίαν ἀγοραστικῆς δυνάμεως. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ ἤλην θεωρεῖ τὴν πίστιν ὡς βασιζομένην κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς προσωπικῆς ἐμπιστοσύνης, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν αἱ τράπεζαι ὄχι ὡς ἀπλᾶ ἰδρύματα προμηθεύοντα ἢ δημιουργοῦντα ἀγοραστικὴν δυνάμιν, ἀλλὰ ὡς ἰδρύματα μεσιτείας ἐμπιστοσύνης, ὡς «ἐργαστήρια ἐμπιστοσύνης» (Karl Diehl). Ἡ ἰκανότης τῶν τραπεζῶν νὰ δημιουργοῦν ἀγοραστικὴν δυνάμιν γίνεται ἔτι καταφανεστέρα ἐν λάβῃ τις ὑπ' ὅψιν του μίαν οικονομίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἐκλείπει τελείως τὸ ρευστὸν χρῆμα. Εἰς αὐτὴν κάθε τσέκ ἢ ἐπιταγὴ θὰ ἦτο ἀποτέλεσμα μιᾶς προηγηθείσης παροχῆς πιστώσεων. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι αἱ ἐνεργητικαὶ ἐργασίαι τῶν τραπεζῶν προηγοῦνται τῶν παθητικῶν τῶν ἐργασιῶν καὶ εἶναι συνέπεια προηγηθεισῶν χορηγήσεων πιστώσεων.

Ἐκ μιᾶς τοιαύτης ἰδεατῆς καταστάσεως ὁρμᾶται ἐπίσης ὁ Hawtrey εἰς τὸ «περὶ νομίσματος καὶ πίστεως» βιβλίον του, τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον κεφάλαιον φέρει τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «Πίστις ἄνευ χρήματος». Ἡ ἄνευ ρευστοῦ χρήματος συναλλαγὴ γενικεύεται ἐπίσης ἐνταῦθα. Τὰ διὰ τοῦ νόμου εἰς κυκλοφορίαν ρευστὰ τεθέντα μέσα πληρωμῆς χρησιμοποιοῦνται μόνον πρὸς ἐξίσωσιν τῶν μικρῶν διὰ τῶν clearing μὴ ἐξισωθέντων διαφορῶν. Ὁ Hawtrey φθάνει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐφ' ὅσον τὰ πιστωτικὰ μέσα πληρωμῆς ἀποτελοῦν ὁμοίως μὲ τὸ χρῆμα μέσα συναλλαγῆς, δὲν δύναται τις νὰ λέγῃ μόνον ὅτι ἡ πίστις ἀντικαθιστᾷ τὸ χρῆμα ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον ὅτι τὸ χρῆμα ἀντικαθιστᾷ τὴν πίστιν, τὸ ὁποῖον σημαίνει τέλος προτεραιότητα τῆς πίστεως ἔναντι τοῦ χρήματος.

Ἐξαιρετικὴν προσοχὴν ἀφιερώνει ὁ ἤλην εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπιδράσεως τῆς πίστεως ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν γενικῶς. Ἡ ἀπόδοσις ἐξαιρετικῆς σημασίας εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔχει κυρίως τὴν αἰτίαν τῆς εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἤλην περὶ προτεραιότητος τῆς πίστεως τοῦ σχηματισμοῦ καταθέσεων καὶ κεφαλαίων. Κεφάλαιον εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἐθνικῆς περιουσίας, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει πρὸς παραγωγήν. Ὡς

ἐκ τούτου ἀποτελεῖ τὸ κεφάλαιον ἐν μέρος τῶν ἀγαθῶν γενικῶς καὶ ἐπομένως ἢ καταβαλλομένη πρὸς δημιουργίαν κεφαλαίου δραστηριότης δὲν εἶναι παρὰ ἐν μέρος τῆς δραστηριότητος τῆς καταβαλλομένης πρὸς παραγωγήν ἀγαθῶν. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ παροχὴ πιστώσεων σημαίνει παροχὴν ἀγοραστικῆς ἰκανότητος, ἣτις ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἀγορᾷ ὡς ζήτησις ἀγαθῶν. Ἐπειδὴ ὅμως κάθε ζήτησις ἄγει εἰς παραγωγήν, ἰποτελεῖ δηλαδὴ τὴν αἰτίαν μιᾶς ἐπακολουθούσης παραγωγῆς ἀγαθῶν, ἔπεται ὅτι ἡ ζήτησις ἐπέχει πρωταρχικὴν θέσιν εἰς τὸν κύκλον τῆς παραγωγῆς καὶ προηγείται τῆς προσφορῆς. Ἡ προτεραιότης αὕτη τῆς ζητήσεως ἀποδεικνύει συγχρόνως καὶ τὴν προτεραιότητα τῆς παροχῆς πιστώσεων ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν κεφαλαίου. Διότι τὸ κεφάλαιον δὲν εἶναι παρὰ μέρος τῶν ἀγαθῶν ἢ δὲ ζήτησις προηγείται τῆς παραγωγῆς τούτων.

Ἡ πίστις ἐκτός τῆς ἰκανότητός της νὰ δημιουργῇ κεφάλαια, ἀποτελεῖ καὶ ἓνα σημαντικὸν παράγοντα διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν διανομὴν τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος μεταξὺ τῶν οικονομικῶν ὑποκειμένων. Ἡ παροχὴ πιστώσεων αὐξάνουσα τὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ καθιστᾷ τοῦτον ἰκανόν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δυναμικότητα τῆς παραγωγῆς του. Τοῦτο συντελεῖται διὰ τῆς χρησιμοποίησεως μεγαλειτέρας ποσότητος διαμέσων ἀγαθῶν (Zwischenprodukten). Ἡ αὔξησις ὅμως τῆς ζητήσεως τοιούτων ἀγαθῶν σημαίνει μεταλλαγὴν τῶν ὑφισταμένων ἀναλογιῶν μεταξὺ ἀγαθῶν κατωτέρας καὶ ἀνωτέρας τάξεως (Güter niederer und höherer Ordnung) πρὸς ὄφελος τῶν τελευταίων. Διὰ τῆς πίστεως ὅθεν μετατίθενται ἀγαθὰ ἐκ τῆς χορείας τῆς καταναλώσεως εἰς τὴν χορείαν τῆς παραγωγῆς. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ πίστις συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς, ἐφ' ὅσον αἱ παρεχόμεναι πιστώσεις χρησιμοποιοῦνται πρὸς ἐφαρμογὴν νέων μεθόδων καὶ συνδυασμῶν παραγωγῆς, αἵτινες καθιστοῦν δυνατὴν τὴν αὔξησιν τῶν ἀγαθῶν. Ἀκόμη ἐξαναγκάζει αἴτη ὠρισμένας τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ (εἰσοδηματίας, γυναῖκας κτλ.) αἵτινες δὲν συμμετέσχον μέχρι τινὸς εἰς τὴν οικονομικὴν δραστηριότητα νὰ συμμεθέξουν εἰς αὐτὴν καὶ διὰ τῆς ἐπερχομένης οὕτω αὐξήσεως τῶν ἐργατικῶν χειρῶν ἐνισχύεται ἀναλόγως ἡ παραγωγή. Ἡ αὔησις τῆς παραγωγῆς θὰ συντελέσῃ ἐξ ἄλλου ὅπως αἱ ἀρχικῶς ὑψωθεῖσαι τιμαὶ ἐπανέλθουν πάλιν εἰς τὸ παλαιὸν τῶν ἐπίπεδον. Ἐκ τῶν ἀναφερθεισῶν μεταβολῶν ὄφελος ἔχουν βεβαίως μόνον αἱ ἐργαζόμεναι τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ. Διότι μόνον εἰς τὰ κέρδη τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τὸ πραγματικὸν εἰσόδημα τῶν ἐργατῶν ἐπέρχεται, κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, μία ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐντατικότητα τῶν μεταλλαγῶν, αὔησις. Ἐξ ἀντιθέτου οἱ ἔχοντες ὠρισμένον εἰσόδημα (εἰσοδηματῖαι, συνταξιούχοι κτλ.) ὑφίστανται ἐκ τῶν μεταλλαγῶν τούτων ζημίας.

Ἡ πίστις λοιπὸν ἔχει κατὰ τὸν Hahn μίαν ἐξαιρετικῶς μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς οικονομίας. Ἰσταμένη πρὸ τοῦ κεφαλαίου ἀποτελεῖ ἐν νέον στοιχεῖον παραγωγῆς. Κάθε αὔησις τοῦ νέου τούτου στοιχείου

δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀγαθὰ, ἅτινα οὐδέποτε ἤθελον παραχθῆ ἄνευ τῆς αὐξήσεως ταύτης.

Ἡ περὶ πίστεως θεωρία τοῦ Honegger ἀποτελεῖ ἐν μέρει συνέχειαν καὶ φιλοσοφικὴν θεμελίωσιν τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης θεωρίας τοῦ Hahn. Ἡ ἀτομιστικὴ ἀντίληψις τῆς οικονομικῆς ζωῆς καὶ ἰδιαίτερος τῆς πίστεως παραμερίζεται ἐνταῦθα τελείως ὑπὸ τῆς καθολικῆς ἢ ὀργανικῆς ἀντιλήψεως. Αἱ φιλοσοφικαὶ παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως τούτου δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουσιν ἐνταῦθα ὡς μὴ ἀφορῶσαι τὴν χρηματικὴν θεωρίαν τῆς πίστεως. Θὰ ἐξετάσωμεν ὅθεν ἐκείνα μόνον τὰ σημεῖα τῆς θεωρίας του, ἅπανα εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον σχέσιν μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης μας.

Ἡ πίστις δύναται κατὰ τὸν Honegger νὰ ληφθῆ ὑπὸ δύο ἐννοίας, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ἀνταλλακτικῆς οικονομίας καὶ τότε σημαίνει παραγωγικὴν δύναμιν ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ δευτέρον ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ἰδιωτικῆς οικονομίας καὶ ὀποτελεῖ ἀπλῶς οικονομικὴν ἐμπιστοσύνην. Διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἐπιδράσεως τῆς πίστεως ἐπὶ τῆς συνολικῆς οικονομίας μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ πρώτη ἐννοία τῆς πίστεως. Ἡ πίστις καθ' ἑαυτὴν δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μίαν ἀνταλλακτικὴν ἐνέργειαν ἔχουσαν ὡς ἀντικείμενον τὴν ἐπὶ τῆς ἐμπιστοσύνης βασιζομένην παραγωγικὴν δύναμιν. Ταύτην δύναται τις νὰ ὀνομάσῃ καὶ χρηματικὸν δάνειον διότι ὡς τοιοῦτον ἐμφανίζεται ἡ πίστις εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν. Τὸ κεφάλαιον ἀποτελεῖ ἀντικατάστασιν τῆς πίστεως καὶ εἶναι πάντοτε ἀναγκαῖον ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἀρκετὴ ἔλλειψις ἐμπιστοσύνης. Ὁ τόκος, ὅστις κατὰ τὸν Hahn ἀποτελεῖ τὴν τιμὴν διὰ τὴν ἀπώλειαν ρευστότητος τῶν τραπεζῶν (Liquiditätsverlust) εἶναι διὰ τὸν Honegger ἀποζημίωσις διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης. Δι' αὐτοῦ καθίσταται δυνατὴ ἡ παραγωγή ἐκεῖ ὅπου ἐκλείπει ἡ ἐμπιστοσύνη. Ἡ κυριώτερα σημασία τῆς πίστεως συνίσταται εἰς τὴν ἰκανότητά της νὰ συλλέγῃ ἀγαθὰ. Ἐνεκα τούτου δύναται νὰ λεχθῆ δικαίως ὅτι ἡ πίστις δημιουργεῖ ἀγαθὰ ἐκ τοῦ μηδενός.

Ὡς ἀνεφέρθη, ὁ Honegger ἀκολουθεῖ κατὰ πολὺ τὰς δοξασίας τῆς καθολικῆς ὀνομαζομένης σχολῆς τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς (Universalistische Schule), τῆς ὁποίας θεμελιωτῆς καὶ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ ἐν Βιέννῃ καθηγητῆς Othmar Spann. Πολλάκις καὶ μὲ χαρακτηριστικὴν ὀξύνοϊαν ὑπεστήριξε ὁ Spann (1) τὴν θεωρίαν τῆς προτεραιότητος τῆς πίστεως ἀπὸ τὴν παραγωγὴν. Ὁ δὲ μαθητῆς αὐτοῦ Walter Heinrich (2) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ πρωταρχικὴ θέσις τῆς πίστεως καὶ τοῦ χρήματος ἐναντι τῆς παραγωγῆς διαπιστοῦται ὑπ' αὐτῆς τῆς οικονομικῆς πραγματικότητος. Ἐν τῇ πραγματικότητι—γράφει οὗτος—ἡ παραγωγή ἐξαρκᾶται πλήρως ἐκ

1) Othmar Spann, Tote und lebendige Wissenschaft. 3 ἐκδ. Jena 1929. Ἐπίσης Fundament der Volkswirtschaftslehre. 4 ἐκδ. 1929. Ἐπίσης Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre 19 ἐκδ. Leipzig 1929.

2) Walter Heinrich, Die Grenzen der Geldschöpfung s. in Conras Jahrbüchern. Jena 1928.

τῆς παροχῆς πιστώσεων. Διότι τὰ σπουδαιότερα σχέδια νέων τεχνικῶν ἐμπορικῶν ἢ ὀργανωτικῶν τελειοποιήσεων ἢ ἐφαρμογῶν θὰ ἔμμενον ἀπραγματοποιήτα, ἐὰν δὲν καθίστατο δυνατόν εἰς τὸν θέλοντα νὰ ἐφαρμόσῃ ταῦτα ἐπιχειρηματιᾶν νὰ λάβῃ τὰς δεούσας ἐκ τῶν τραπεζῶν πιστώσεις.

Εἰς ὅ,τι κυρίως συμφωνοῦν πλήρως οἱ διάφοροι μὲ τὰ προβλήματα τῆς χρηματικῆς θεωρίας τῆς πίστεως ἀσχοληθέντες θεωρητικοὶ εἶναι ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται, τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιδράσεως ἢ ἐξασκοῦν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς οικονομίας αἱ ἐπιπροσθέτως δημιουργούμεναι πιστώσεις. Ὁ ἐπιχειρηματίας ἐφοδιαζόμενος διὰ νέας κτητικῆς ἰκανότητος αὐξάνει τὴν ζήτησιν τῶν ἐμπορευμάτων ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐξαναγκάζει τοὺς διατηροῦντας τὴν αὐτὴν παλαιὰν τῶν ἰκανότητα νὰ παραμερίσουν, ὅπως ἀκριβῶς οἱ ταξειδεύοντες ἐντὸς σιδηροδρομικοῦ διαμερίσματος ὅταν εἰς νέος ταξειδιώτης εἰσέρχεται καὶ λαμβάνει θέσιν μεταξύ των (Rörke). Ὅτι ἡ ἀναγκαστικὴ αὐτῇ παραμέρισις δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὑψωσιν τῶν τιμῶν καὶ ὅτι ἡ ὑψωσις αὕτη ἀξουδετερώνεται διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ πραγματικοῦ εἰσοδήματος ὅλων τῶν ἐν τῇ παραγωγῇ συμμετεχόντων προσώπων, τονίζεται ἀρχοῦντως ὑπὸ πάντων τῶν ὁπαδῶν τῆς χρηματικῆς θεωρίας τῆς πίστεως. Ὡς ἀναγκαῖα προϋπόθεσις διὰ τὴν δημιουργίαν προσθέτου πίστεως τίθεται ὑπὸ πάντων τῶν θεωρητικῶν ἡ ἵπαρξις ἐνὸς καλῶς ὀργανωμένου τραπεζικοῦ συστήματος. Ὁ ἰδιωτικὸς τραπεζίτης δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ τοιαύτην ἀγοραστικὴν δύναμιν ἐκτὸς ἐὰν ἔλθῃ ἀντιμέτωπος πρὸς τὸ κράτος τοῦ νόμου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἐνδιαφέρῃ ἐνταῦθα. Οἱ δημιουργοὶ προσθέτου κτητικῆς ἰκανότητος εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε αἱ τράπεζαι, αἱ ὁποῖαι ἀπολαμβάνουσαι τῆς κοινῆς ἐμπιστοσύνης, δύναται νὰ θέσουν εἰς κυκλοφορίαν ἀπαιτήσεις εἰς βάρος των. Αἱ ἀπαιτήσεις αὗται ἔχουσαι τὸν χαρακτῆρα τοῦ χρήματος καὶ τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς μέσον συναλλαγῆς δύναται νὰ αὐξάνουν τὴν ὑπάρχουσαν ποσότητα κυκλοφορικῶν μέσων καὶ τοῦτο εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς ἐὰν ἠῦξανε ἡ ποσότης τοῦ κρατικοῦ νομίσματος ἢ τῶν τραπεζογραμματίων. Πῶς αἱ ἀπαιτήσεις αὗται θὰ χαρακτηρισθοῦν, ἂν θὰ ὀνομασθοῦν μέσα ἀνταλλαγῆς, μέσα πληρωμῆς, πιστωτικὸν χρῆμα ἢ ἄλλως πως, τοῦτο δὲν ἐνδιαφέρει ποσῶς διότι δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μίαν διαφορετικὴν ἔκφρασιν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αὗται συγκεντρῶνουν ὅλας τὰς οικονομικὰς ιδιότητας τοῦ χρήματος καὶ τοῦτο ὄχι μόνον πραγματικῶς ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ δημιουργοῦ των, διότι ἄλλως θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ οικονομικοῦ των σκοποῦ, τουτέστιν τῆς ἐνισχύσεως καὶ αὐξήσεως τῶν ὑφισταμένων παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ὅλιγα τινὰ δεόν νὰ λεχθοῦν ἐνταῦθα καὶ περὶ τῆς σημασίας τῶν ἐκδοτικῶν τραπεζῶν διὰ τὴν πιστωτικὴν δρᾶσιν. Δεδομένου ὅτι αἱ πιστωτικαὶ ἐργασίαι τῶν ἐκδοτικῶν τραπεζῶν εἶναι διὰ νόμου λίαν περιορισμέναι, δὲν προκύπτει διὰ τὴν χρηματικὴν θεωρίαν τῆς πίστεως οὐδὲν πρόβλημα ὅσον ἀφορᾷ ταύτας. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα εἶναι : ποία πρέπει νὰ εἶναι

ἡ πολιτικὴ τῆς ἐκδοτικῆς τραπέζης ἐν σχέσει μὲ τὴν πιστωτικὴν δρᾶσιν. Πρέπει αὕτη διὰ τῆς ρυθμίσεως τοῦ τόκου ἢ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀναπρο-εξοφλήσεων νὰ ἐπεμβαίνει ἐνεργῶς κανονίζουσα ἐκάστοτε τὸ μέγεθος τῶν πιστώσεων ἢ πρέπει αὕτη νὰ λαμβάνη παθητικὴν στάσιν ἐναντι τῶν πιστωτικῶν δοσοληψιῶν ἀφίνουσα εἰς τὰς πιστωτικὰς τραπέζας τὴν ρύθμισιν τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων; Ἐπ' αὐτοῦ δίστανται αἱ γνώμαι μεγάλως. Ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ κύριος, σχεδὸν ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τοῦ κεντρικοῦ ἐκδοτικοῦ ἰδρυμάτος συνίσταται εἰς τὸ νὰ εἶναι φύλαξ τῆς ἀγοραστικῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος. Τὴν γνώμην ταύτην φαίνεται ὅτι ἀντιπροσωπεύουν καὶ αἱ διοικήσεις τῶν περισσοτέρων ἐκδοτικῶν τραπέζων τῆς Εὐρώπης τῶν ὁποίων τὸ κύριον μέλημα ἀποτελεῖ ἡ νομισματικὴ πολιτικὴ, ἥτις ἐξασκουμένη διὰ μιᾶς πολιτικῆς τοῦ τόκου, ἀναγκάζει ὅπως ἀδιαφοροῦν αὐταὶ διὰ τὴν πίστιν καὶ ἐν πολλοῖς διὰ τὴν πρόοδον τῆς οἰκονομίας. Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς συνιστᾶται ὅμως ὅπως αἱ ἐκδοτικαὶ τράπεζαι χρησιμοποιοῦσαι τὴν ἐξαιρετικὴν καὶ κυρίαρχον θέσιν, ἣν κατέχουν ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ, ἐμποδίζουσι τὰς περιττὰς ἐπεκτάσεις τῶν πιστώσεων καὶ ἀποβαίνουν οἱ κύριοι ρυθμισταὶ τῆς πιστωτικῆς δράσεως. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι κάθε ἐκδοτικὴ τράπεζα καὶ ὅταν αὕτη ἀποσκοπεῖ νὰ ἀσχολῆται μὲ μόνον τὴν νομισματικὴν πολιτικὴν εἶναι ἠναγκασμένη νὰ μετέρχεται καὶ μίαν πιστωτικὴν τοιαύτην, ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἀσχοῦνται ἐκ παραλλήλου. Διότι αὕτη αὕτη ἡ πολιτικὴ τῆς εἰς ἰσοτιμίαν διατηρήσεως ἐνὸς νομίσματος ὀδηγεῖ ἀναγκαίως καὶ εἰς μίαν ὠρισμένην πιστωτικὴν πολιτικὴν.

Μέχρι τινὸς ἐξητάσθη τὸ φαινόμενον τῆς πίστεως ὅπως ἐμφανίζεται τοῦτο ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Πέραν τῶν ὀρίων ταύτης οὔτε ἡ κυκλοφορία τραπεζογραμματίων οὔτε ἡ τῶν πιστωτικῶν μέσων εἶναι δυνατὴ, τουλάχιστον εἰς ἓνα τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε νὰ ἐπιφέρουν ἀλλοιώσιν εἰς τὴν ποσότητα τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων μιᾶς ξένης ἐθνικῆς οἰκονομίας καὶ νὰ μεταβάλλουν τὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματός της.

Τί συμβαίνει ὅμως εἰς τὴν περίπτωσιν ὅπου μία ἐθνικὴ οἰκονομία λαμβάνει πιστώσεις ὑπὸ τύπον δανείου ἢ ἄλλην μορφήν ὑπὸ μιᾶς ἄλλης; Ὁ μανδύας τοῦ χρήματος καλύπτει ἐνταῦθα τὴν πραγματικότητα καὶ δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς παρεξήγησιν τῶν οὐσιαστικῶν φαινομένων. Διότι ἀποτελεῖ μίαν ἐντελῶς σφαιερὰν ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος ἢ γνώμην ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ πιστώσεις εἰσρέουν ἐν τῇ χώρᾳ ὡς χρήμα καὶ παραμένουν ἐν αὐτῇ. Κάθε εἰσαγωγὴ κεφαλαίων ὀδηγεῖ ἀναγκαίως καὶ εἰς μίαν εἰσαγωγὴν ἀγαθῶν. Εἰς τὰς βιομηχανικὰς χώρας ἐπιζητεῖται πρὸ παντὸς ἡ εἰσαγωγὴ πρώτων ὑλῶν ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ εἰσαγωγὴ ἐτοιμῶν προϊόντων εἶναι ἐντελῶς ἀνεπιθύμητος. Κατὰ τὸν Hahn (Geld und Kredit. Tübingen 1924) διὰ τῆς λήψεως πιστώσεων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ δημιουργεῖται μία παράδοξος κατάστασις ἥτις ἐγκτεται εἰς τὸ ὅτι τὰ ὑπὸ μορφήν ἀγαθῶν εἰσερχόμενα κεφάλαια εἰσρέουν ἐν τῇ χώρᾳ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην κατὰ τὴν

ὅποιαν ἢ διάθεσις τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐσωτερικῆς παραγωγῆς ἔχει καταστῆ ἐξόχως δύσκολος.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ εἰσαγωγή κεφαλαίων ὑπὸ μορφὴν δανείων ἔχει ὑλικὴν ὑπόστασιν δὲν δύναται αὕτη νὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὰς ἐπὶ τῆς ποσότητος τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων. Ὅλως διαφόρως συμβαίνει ὅμως ὅταν πρόκειται περὶ βραχυπροθέσμων δανείων χορηγουμένων ὑπὸ ξένων τραπεζῶν εἰς τὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ. Συνήθως αἱ ἀποδεχόμεναι τὰς πιστώσεις τράπεζαι, προσφέρουσι ταύτας πρὸς τὴν κεντρικὴν ἐκδοτικὴν τράπεζαν λαμβάνουσαι τραπεζογραμμάτια ἴσης ἀξίας. Ἐὰν ὅμως αἱ πιστώσεις αὐταὶ ἀπαιτηθῶν αἰφνιδίως ὑπὸ τῶν ξένων τραπεζῶν καὶ αὐταὶ ἀρνηθῶν τὴν ἀνανέωσιν τούτων, τότε δημιουργεῖται μία κατάστασις λίαν δυσάρεστος διὰ τὴν πιστούχον χώραν. Ἡ ρευστότης τῶν ὀφειλειτῶν τραπεζῶν χάνεται, τραπεζικὰ δικαιοστάσια καὶ περιορισμοὶ εἰς τὰς ἀναλήψεις τῶν καταθέσεων ἐφαρμόζονται, τὸ κάλυμμα τῆς ἐκδοτικῆς τραπεζῆς μεταφέρεται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ μειοῦται ἐπικινδύνως διὰ τὴν σταθερότητα τοῦ νομίσματος.

Ὡς ἀλλαγῆ ἀνεφέρομεν, οἱ νεώτεροι ὁπαδοὶ τῆς χρηματικῆς θεωρίας τῆς πίστεως χαρακτηρίζονται ἐκ τοῦ ὅτι ἔχουσιν ἀπομακρυνθῆ οὐσιωδῶν ἀκροτήτων τοῦ Hahn καὶ τοῦ Hoppeger καὶ προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν μίαν σύνθεσιν τῆς παλαιᾶς θεωρίας καὶ ἐκείνης τῶν ἀνωτέρω θεωρητικῶν, κυρίως εἰς τὸ σημεῖον τῆς διὰ τῆς πίστεως μεταβιβάσεως ἀγοραστικῆς δυνάμεως, ἣν οὗτοι ἐξαρτῶσιν ἐκ μίας προκληθείσης παραιτήσεως τῆς ἀπολαύσεως ἀγαθῶν. Ἐν ἄλλο οὐσιώδες χαρακτηριστικὸν τῆς νεωτέρας ταύτης θεωρίας ἀποτελεῖ ἡ ἰδιαιτέρα σημασία, ἣν ἀποδίδουσιν οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ μεγέθους καὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων καταστήσαντες τοῦτο ἀντικείμενον ἐπισταμένης μελέτης καὶ ἀφιερῶσαντες ἰδιαιτέραν προσοχὴν καὶ λεπτομερῆ ἐξέτασιν. Πρὶν ὅμως ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο δεόν νὰ τονίσωμεν ὅτι δὲν εἶναι πάντα τὰ εἶδη τῶν πιστώσεων τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐνταῦθα ἐξεταζομένης περὶ πίστεως θεωρίας. Ἐσημειώσαμεν ἤδη ὅτι ὁ Schumpeter ἀποκλείει κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ φαινομένου τῆς πίστεως ὅλας ἐκεῖνας τὰς πιστώσεις, αἵτινες δὲν χρησιμοποιοῦνται πρὸς ἐφαρμογὴν νέων συνδυασμῶν καὶ μεθόδων παραγωγῆς. Μόνον αἱ πιστώσεις αἱ παρεχόμεναι εἰς τὸν ἐπιχειρηματικὴν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀνωτέρω σκοποῦ ἀποτελοῦν δι' αὐτὸν ἀντικείμενον ἐρεῦνης. Δὲν ἀρνεῖται βεβαίως τὴν ὑπαρξίν τῶν ἄλλων πιστωτικῶν εἰδῶν ὅπως δὲν ἀρνεῖται καὶ τὴν ὑπαρξίν πιστώσεων βασιζομένων ἐπὶ ἀποτελεσμάτων προηγηθείσης παραγωγικῆς ἐνεργείας, δηλαδὴ τῆς ἀποταμίεσεως. Ἀμφοτέρας ὅμως τὰς περιπτώσεις ταύτας τὰς θεωρεῖ ὡς ὄχι μεγάλης σημασίας καὶ ὡς περιπλεκούσας τὴν ἐξέτασιν τῶν σοβαρῶν περὶ πίστεως προβλημάτων. Ἐπίσης ὁ Ludwig Mises (Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel. München 1924) διακρίνει τὰς πιστώσεις ὡς ὁ Schumpeter ὁμιλῶν περὶ ἐμπραγμάτου πίστεως καὶ κυκλοφοριακῆς τοιαύτης (Zirkulationskredit), ὁ δὲ Röpke διακρίνει μεταξὺ πραγματικῆς πίστεως, ἣτις βα-

οίζεται ἐπὶ πραγματικῆς ἀποταμειθείσης ἀγοραστικῆς ἰκανότητος καὶ κυκλοφοριακῆς πίστεως, ἣτις δὲν βασιίζεται ἐπὶ οὐδεμιᾶς πραγματικῆς ἀποταμείσεως. Ὁ Hahn τέλος κάμνει διάκρισιν μεταξὺ ἐμπραγμάτου καὶ χρηματικῆς πίστεως (Geldkredit) καὶ παρατηρεῖ διὰ τὴν πρώτην εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν ζωὴν μόνον εἰς μεμονωμένας περιστάσεις παίζει ρόλον τινά. Εἶναι βεβαίως εὐνόητον διὰ τὴν χρηματικὴν θεωρίαν τῆς πίστεως ἡ ἐμπράγματος πίστις δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν δύναται νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὸν κύκλον τῆς θεωρητικῆς ἐξετάσεως τῶν προβλημάτων αὐτῆς.

3. Τὰ ὄρια τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων.

Ἡ θεωρία τῆς πίστεως, τουλάχιστον ἐκείνη ἣτις ἴσταται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν χρηματικὴν θεωρίαν ταύτης, ἐφ' ὅσον δὲν ἀρνεῖται τελείως τὴν δυνατότητα μιᾶς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων πέραν τῶν ὁρίων τῶν ἐπαβαλλομένων ἐκ τῶν ἀναγκῶν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, θεωρεῖ τὰ ὄρια τῆς ὑπὸ τῶν τραπεζῶν δυναμένης νὰ δημιουργηθῇ ἐπιπροσθέτου πίστεως ὡς λίαν περιορισμένα, Πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην ἀντιτίθενται κυρίως δύο ἐκ τῶν νεωτέρων θεωρητικῶν ὁ Hayek (1) καὶ ὁ Neisser (2). Οὗτοι ὁρμῶνται ἐκ τοῦ γεγονότος διὰ ἑκάστη τράπεζα παρέχει πιστώσεις πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ρευστότητός της. Ἡ τράπεζα ἐν τούτοις δὲν ἔχει ἀνάγκην ρευστῶν χρημάτων πρὸς παροχὴν πιστώσεων, ἀλλ' ἐνεργεῖ ταύτας δι' ἐκδόσεως τσέκ, τὰ ὅποια ὁ πιστοῦχος της χρησιμοποιεῖ πρὸς ἀγορὰν ἀγαθῶν. Ὁ πωλητὴς τῶν ἀγαθῶν παραδίδει τὸ τσέκ εἰς τὴν τράπεζαν μετὰ τῆς ὁποίας ἐργάζεται πρὸς εἰσπραξίν καὶ πίστωσιν τοῦ λογαριασμοῦ του. Διὰ τὴν δευτέραν ταύτην τράπεζαν ἀποτελεῖ τὸ τσέκ ρευστὸν χρήμα καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ ἐκλαμβάνει αὐτὴ ὡς βάσιν πρὸς παροχὴν νέων πιστώσεων. Τὸ τοιοῦτον δύναται νὰ ἐπαναληφθῇ πολλάκις, τοῦτέστιν τόσας φορὰς ὅσαι διενεργοῦνται πληρωμαὶ ἀπὸ τραπεζῆς εἰς τράπεζαν. Εἶναι ὅθεν πολὺ δυνατόν μία πιστωτικὴ ἐνεργεῖα νὰ ἀκολουθηθῇ ὑπὸ μιᾶς ὀλοκλήρου σειρᾶς ἄλλων πιστωτικῶν ἐνεργειῶν. Ἐν τούτοις ὁ τραπεζίτης δὲν ἐννοεῖ ποσῶς ὅτι δι' αὐτῶν αὐξάνει ἡ ποσότης τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων. Αὐτὸ δὲ εἶναι κυρίως ὅ,τι καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν διάκρισιν μεταξὺ πραγματικῆς καὶ κυκλοφοριακῆς πίστεως, δηλαδὴ μεταξὺ γνησίων καὶ μὴ γνησίων καταθέσεων, εἰς τὴν πρακτικὴν ζωὴν καὶ κάμνει τοὺς πρακτικοὺς νὰ ἀρνοῦνται τὴν δυνατότητα τῆς δημιουργίας ἐπιπροσθέτων πιστωτικῶν μέσων. Ὁ Neisser μάλιστα θεωρεῖ ὅλας τὰς εἰς τσέκ καταθέσεις ὡς ἐπιπροσθέτον χρήμα ἐφ' ὅσον δὲν ἔχουσιν ὡς ἀντίκρουσμα ρευστὸν χρήμα εὐρισκόμενον εἰς τὰ ταμεία τῶν τραπεζῶν.

Μέχρι ποίων ὁρίων δύναται ὅμως αἱ τράπεζαι νὰ ἐπεκτείνουν τὴν δημιουργίαν ἐπιπροσθέτων πιστωτικῶν μέσων; Ὡς γνωστὸν, ὁ Hahn ἠρ-

1) Hayek, Geldtheorie und Konjunkturtheorie. Wien und Leipzig 1929.

2) Neisser, Der Tauschwert des Geldes. Jena 1928.

νήθη τὴν ὑπαρξιν τοιούτων ὀρίων καὶ διεκίρυσε τὴν δυνατότητα μιᾶς αἰωνίας οἰκονομικῆς εὐημερίας διὰ διαρκοῦς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων. Ἡ πείρα ὁμοίως τῶν διαφορῶν πληθωρικῶν ἐμφανίσεων ἐν Εὐρώπῃ μετὰ τὸν πόλεμον δὲν φαίνεται νὰ δικαιῶνῃ πολὺ τὴν γνώμην ταύτην. Λέον ὁμοίως νὰ λεχθῆ ὅτι οἱ πληθωρισμοὶ οὗτοι ἐδημιουργήθησαν κατὰ κυριώτερον λόγον ἐκ τῆς ὑπερμέτρου παροχῆς πιστώσεων τῶν ἐκδοτικῶν τραπεζῶν πρὸς τὰ διάφορα κράτη διὰ καταναλωτικούς σκοπούς. Ἐνταῦθα δηλαδὴ πρόκειται περὶ αὐξήσεως τῶν καταναλωτικῶν πιστώσεων, πρῶγμα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται καθολοκληρίαν νὰ βοηθήσῃ πρὸς καθορισμὸν τῶν ὀρίων τῆς ἐπεκτάσεως τῶν παραγωγικῶν πιστώσεων οὔτε καὶ νὰ διαφεύσῃ τὴν ἰπὸ τοῦ Ἡαην ἀναπτυχθεῖσαν θεωρίαν. Αἱ μειαπολεμικαί, ὁμοίως, αὐταὶ ἐμφανίσεις τῶν πληθωρισμῶν, τῆς νομισματικῆς ἀσθενείας καὶ τῆς γενικῆς ἀναρχίας τῶν τιμῶν ἔδωσαν νέας ὠθήσεις εἰς τὴν θεωρητικὴν σκέψιν ἥτις σὺν τοῖς ἄλλοις ἰσχυρήθη καὶ μετὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὀρίων τῆς ἐπεκτάσεως τῶν παραγωγικῶν πιστώσεων.

Καὶ ἐφ' ὅσον βεβαίως πρόκειται περὶ ἑνὸς μεμονωμένου τραπεζικοῦ ὀργανισμοῦ, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ λαμβάνει τις ὑπ' ὄψιν τὰς συνθήκας μιᾶς μόνης τραπεζῆς, εἶναι φανερόν ὅτι τὸ μέγεθος τῶν πιστωτικῶν παροχῶν ρυθμίζεται κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ρευστῶν ἀποθεμάτων τῆς τραπεζῆς καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς κρίσεως τῆς διευθυνσεως αὐτῆς κυρίως ὡς πρὸς τὰ χρονικά διαστήματα καθ' ἃ τὰ ἀποθέματα ταῦτα ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι μεγαλειότερα ἢ μικρότερα. Τοῦτο, ὁμοίως, δὲν ἀποτελεῖ τὸ μόνον προσδιορίζον τὸ μέγεθος τῶν πιστώσεων. Διότι ὄχι μικρότερας σημασίας εἶναι καὶ τὸ ἀναμενόμενον ἐκ τῶν πιστωτικῶν παροχῶν κέρδος, τὸ ὁποῖον, φυσικά, ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ μεγέθους τοῦ ἐπιτοκίου. Πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ Hayek ὅτι ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος διὰ μίαν τράπεζαν δὲν οὐνίσταται εἰς τὸ ὅτι αὕτη δύναται ἐν μιᾷ σιγμῇ νὰ εὐρεθῆ μετὰ ἐξηντηλόμενα τὰ ρευστά τῆς ἀποθέματα διότι οὐδὲν δύναται νὰ ἀποσοβηθῆ ὁπωσδήποτε διὰ τὰς ἀναπροεξοφλήσεως συναλλαγματικῶν ἢ γουρματιῶν παρὰ τῇ κεντρικῇ τραπεζῇ ἢ καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ διὰ τῆς λήψεως βραχυπροθέσμων πιστώσεων. Ὁ κυριώτερος κίνδυνος διὰ τὴν τράπεζαν οὐνίσταται εἰς τὸ ὅτι αὕτη δὲν δύναται νὰ δανείσῃ μετὰ σταθερὸν ἐπιτόκιον καὶ ὡς ἐκ τούτου εἰς περιπτώσεων πτώσεως τοῦ ἐπιτοκίου δύναται νὰ εὐρεθῆ εἰς μίαν δύσκολον θέσιν.

Ὅπως διὰ τὴν μίαν τράπεζαν οὕτω καὶ διὰ τὸ σύνολον τῶν πιστωτικῶν τραπεζῶν ὁ κυριώτερος γνώμων δι' οὗ ρυθμίζεται τὸ μέγεθος τῶν πιστώσεων εἶναι τὸ εἰς ρευστὸν χρῆμα ἀπόθεμα αὐτῶν. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὸ ἐξῆς: Ἐὰν μία τῶν τραπεζῶν ἐπεκτείνει τὰς πιστώσεις τῆς ὑπερμέτρως, ἢ ἐπέκτασις αὕτη θὰ ἔχει ἀναγκαίως ἀντικεινον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τραπεζῶν. Διότι εἰς ταύτας θὰ εἰσρεύσῃ, ὡς ἀνωτέρω ἐξελέχθη, περισσότερον τοῦ συνήθους ρευστὸν χρῆμα οὔτως ὡςτε αὐταὶ θὰ εὐρεθοῦν εἰς τὴν θέσιν νὰ αὐξήσουν τὰς παροχὰς πιστώσεων χωρὶς τὰ ὄρια τῆς ρευστότητός των νὰ περιορίζωνται. Μετὰ τὴν ἐπέκτασιν ταύτην τῶν πι-

στόσεων θὰ ἀϋξηθοῦν ταυτοχρόνως καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι ἀπαιτήσεις τῶν τραπεζῶν καὶ θὰ δοθῆ ἀφορμὴ πρὸς μικροτέραν χρησιμοποίησιν ρευστοῦ χρήματος κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ συμψηφισμοῦ αὐτῶν. Διὰ τοῦτου ἀϋξάνουν ὁμως οἱ δυνατότητες τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων, ἐνῶ δι' ἐκάστην τῶν τραπεζῶν ἡ προσπάθεια μιᾶς πραγματοποιήσεως τούτων θὰ φέρῃ ὥστε τὸ παθητικὸν συμψηφιστικὸν ὑπόλοιπόν κτῆς νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ποσοῦ τῶν παρασχεθεισῶν πιστώσεων.

Καὶ ἐκ μιᾶς ἄλλης ἀκόμη πλευρᾶς δύνανται νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ τὰ ὅρια τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων. Διὰ τῆς ἀντιπαροβολῆς τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων πρὸς τὴν ποσότητα τῶν ἐμπορικῶν δοσοληψιῶν, αἵτινες ἐξαρτῶνται κυρίως ἐκ τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν. Ἡ ἀϋξηση τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων δὲν ἐξαρτᾶται βεβαίως ἐκ μόνης τῆς δημιουργίας ρευστοῦ νομίσματος ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀϋξήσεως τῶν πιστώσεων. Αἱ πιστωτικαί, ὁμως, παροχαὶ τῶν τραπεζῶν ὑπερβαίνουσιν, ὡς ἐλέχθη, συχνὰ κατὰ πολὺ τὰς ἐν αὐταῖς πραγματικὰς καταθέσεις. Ἡ κριτικὴ τῆς νομισματικῆς πολιτικῆς θὰ εἶχεν κυρίως νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ χρήματος ἢ τῶν πιστώσεων, τὰ ὅποια ὑπερβαίνουσι τὰ ὅρια τὰ καθοριζόμενα ἐκ τῆς ποσότητος τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐμπορικῶν δοσοληψιῶν. Ἐν τούτοις πρέπει αὕτη νὰ λαμβάνῃ πάντα ὑπ' ὄψιν τῆς ὅτι ἡ ἐπέκτασις τῶν πιστώσεων σημαίνει, τουλάχιστον ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, μίαν μελλοντικὴν ἀϋξησην τῶν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν καὶ γενικῶς ὅτι δύνανται νὰ ἐπενεργῆ δημιουργικῶς ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Ἐνεκα τούτου δὲ ἀκριβῶς ἔφθασεν ὁ Hahn εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπέκτασις τῶν πιστώσεων δύνανται νὰ ἐξασφαλίσῃ μίαν διαρκῆ οἰκονομικὴν εὐημερίαν. Ἐναντίον τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Hahn ἀντιτίσσεται ὁ Walter Heinrich, ὅστις τότε μόνον δικαιώνει τὴν ἐπέκτασιν τῶν πιστώσεων, ὅταν αὐταὶ ἔχουν μίαν πραγματικὴν δημιουργικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς οἰκονομίας, ὅταν, τουτέστιν ἐπιφέρουν μίαν ἐπέκτασιν τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος. Ἡ ἐπέκτασις, ὁμως, αὕτη εἶναι τότε μόνον σκόπιμος, ὅταν διαφυλάσσεται καὶ ἡ ἀμοιβαία ἰσορροπία μεταξὺ τῶν διαφόρων παραγωγικῶν κλάδων, ὅταν δηλαδὴ δὲν διαταράσσεται ἡ δέουσα σχέσις μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ ἀκριβῶς τοῦτο πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ τις κατὰ τὸν Heinrich τὰ ὅρια μέχρι τῶν ὁποίων δύνανται νὰ ἐπεκτείνωνται αἱ πιστώσεις. Ἐφ' ὅσον διαφυλάσσεται ἡ ἀμοιβαία ἰσορροπία τῶν παραγωγικῶν κλάδων ἡ ἐπέκτασις τῶν πιστώσεων ὄχι μόνον δὲν κυφορεῖ κινδύνους διὰ τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν ἀλλὰ συντελεῖ ἐν πολλοῖς καὶ τὴν προαγωγὴν αὐτῆς. Ὑπερβαίνουσι, ὁμως αὐτὰ τὰ ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων δύνανται νὰ ὑφίσταται ἡ προρρημηνευθεῖσα ἰσορροπία, τότε διαπρίττεται ἐν οἰκονομικῶν σφάλμα. Οἱ διάφοροι παραγωγικοὶ κλάδοι δὲν εὐρίσκονται πλέον εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἐντατικότερας τῶν οἰκονομικῆς ἀποδόσεως, παραγωγικαὶ δυνάμεις σπαταλῶνται καὶ ἡ σπατάλη αὕτη θὰ ὀδηγήσῃ θάττον ἢ βραδίον εἰς οἰκονομικὴν κρίσιν. Ἐνεκα τούτου συνιστᾷ ὁ Heinrich τὴν ἀσκησιν μιᾶς λελογισμένης πιστωτικῆς πολιτικῆς

δι' ἧς θὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ἀμοιβαία ἰσορροπία τῶν διαφόρων παραγωγικῶν κλάδων καὶ ἧτις δέον κυρίως νὰ συνίσταται εἰς τὸν καθορισμὸν διαφορετικῶν ἐπιτοκίων δι' ἕκαστον τῶν παραγωγικῶν κλάδων, εἰς τὴν ἀσκήσιν ἐνὸς ἐλέγχου ἐπὶ τῶν παρεχομένων πιστώσεων καὶ εἰς τὴν διαρρῦθμιν τῶν εἰσρεόντων κεφαλαίων.

4. Πίσις καὶ οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις.

Λιὰ τὴν θεωρίαν ἐκείνην τῆς πίστεως, ἧτις ἀντιλαμβάνεται τὴν πίστιν ὡς μίαν ἀπλῶς χρονικὴν διαίρεσιν τῆς ἀνταλλαγῆς εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῆς στοιχεῖα, τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς πίστεως καὶ τῶν οἰκονομικῶν κύκλων, δηλαδή τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἐξασκεῖ ἡ παροχὴ πιστώσεων ἐπὶ τῶν διακυμάνσεων ἐκείνων, αἵτινες χαρακτηρίζουν τὴν σύγχρονον, ἐπὶ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας ἐρειδομένην κεφαλαιοκρατικὴν οἰκονομίαν, δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως ζήτημα χρῆσον ἰδιαιτέρας ἐξετάσεως. Διότι αὕτη, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποδίδει τὰς αἰτίας τὰς προκαλούσας τὰς οἰκονομικὰς αὐτὰς διακυμάνσεις εἰς συμπτωματικὰ φυσικὰ φαινόμενα (καιρικαὶ μεταβολαὶ κλπ.), ἀνάγει ταύτας εἰς αἰτίας εὐρισκομένας εἰς τὴν σφαῖραν τῆς παραγωγῆς καὶ διανομῆς τῶν ἀγαθῶν (ὑπερπαραγωγή, ὑποκατανάλωσις, ὑπερκεφαλαίωσις κτλ.), οὐδέποτε ὅμως εἰς αἰτίας ἐγκειμένας εἰς τὴν πιστωτικὴν δρᾶσιν καὶ τοῦτο ὄχι μόνον διότι ἡ ἐπίδρασις τῆς πίστεως ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ οἰκονομικοῦ βίου εἶναι λίαν περιορισμένη, ἀλλὰ; διότι αἱ μεταβολαὶ τοῦ παράγοντος τούτου εἶναι κατ' αὐτὴν δευτερογενεῖς, τούτέστιν ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν μεταβολῶν τῶν συντελουμένων εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἀγαθῶν. Ὅπως διαφορετικὴν σημασίαν ἔχει τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς πίστεως καὶ τῶν οἰκονομικῶν κύκλων διὰ τοὺς θεωρητικούς ἐκείνους, οἷνες διαβλέπουν τὴν αἰτίαν τῆς κυματώδους πορείας τοῦ οἰκονομικοῦ βίου εἰς τὰς μεταλλαγὰς τῶν νομισματικῶν παραγόντων. Οὔτοι στηριζόμενοι κυρίως ἐπὶ τῆς ποσοτικῆς θεωρίας τοῦ χρήματος διατείνονται ὅτι αἱ περιοδικαὶ οἰκονομικαὶ κρίσεις καθίστανται δυνατὰ μόνον διὰ τῶν μεταβολῶν τῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας.

Ἀνωτέρω διεκρίναμεν ὡς τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς χρηματικῆς θεωρίας τῆς πίστεως τὴν διὰ ταύτης δημιουργουμένην πρόσθετον ἀγοραστικὴν ἰκανότητα ἣτοι τὴν προκαλουμένην αὔξησιν τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων. Εἶναι ὅθεν κατάδηλον ὅτι μεταξὺ πίστεως καὶ οἰκονομικῶν διακυμάνσεων ὑφίσταται στενωτάτη τις σχέσις. Ἐνεκα τούτου ἡ χρηματικὴ θεωρία τῶν οἰκονομικῶν κύκλων δέον νὰ ἐπεκτασθῇ εἰς μίαν πιστωτικὴν θεωρίαν τούτων, ἧτις ὀφείλει νὰ δώσῃ τὴν αἰτιολογικὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐκ τῆς πίστεως προκαλουμένων οἰκονομικῶν διακυμάνσεων. Αὕτη δύναται νὰ συνοψισθῇ ἐν ὀλίγοις ὡς ἑξῆς: Αἱ τράπεζαι ἐπεκτείνουσαι τὰς παροχὰς πιστώσεων, αὐξάνουν συγχρόνως τὴν ποσότητα τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων καὶ δημιουργοῦν ἐπιπρόσθετον ἀγοραστικὴν ἰκανότητα. Ἐπειδὴ ἡ ἀγοραστικὴ αὕτη ἰκανότης δὲν εἶναι πραγματικὴ δηλαδή δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς μίαν προηγηθεῖσαν πρόδον τῆς παραγωγῆς θὰ ἔχη ὑψωτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν τιμῶν. Τοῦτο θὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν μεταλλαγὴν τῆς διανομῆς τοῦ

κοινωνικοῦ εισοδήματος. Ἡ ὀνομαστικὴ ἀξία τῶν εισοδημάτων δὲν θὰ μεταβληθῆ βεβαίως, ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα ὑψώσεις τῶν τιμῶν θὰ περιορίσῃ τὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν αὐτῶν. Μόνον ἡ ἀγοραστικὴ ἰκανότης τοῦ ἐπιχειρηματίου θὰ αὐξηθῆ, ἐπ' ὅσον οὗτος κάμνει χρῆσιν τῶν ὑπὸ τῶν τραπεζῶν παρεχομένων πιστώσεων. Ἡ διὰ τῆς πιστωτικῆς αὐτῆς πολιτικῆς τῶν τραπεζῶν ἐπερχομένη μεταλλαγὴ τῆς διανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος, θὰ συνεπιφέρῃ καὶ μεταβολὴν τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν, θὰ ἀλλοιώσῃ τὰς μεταξὺ τῶν τιμῶν ὑφισταμένας σχέσεις, θὰ μεταβάλῃ τὸ μέγεθος τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ θὰ ἐπιδράσῃ οὕτω ἐπὶ τῆς παραγωγῆς, Εἰς τὰς μετολλαγὰς ταύτας ἔγκειται ἡ βασικὴ αἰτία τῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων (Hansen).

Ἡ εἰκὼν, ἣν παρέχουν ἡ ἀντιοῦσα καὶ ἡ κατιοῦσα οικονομικὴ περίοδος, δύναται νὰ σκιαγραφηθῆ ὡς ἑξῆς: Ἐφ' ὅσον ἡ ζήτησις τῶν ἀγαθῶν παρουσιάζει μίαν σχετικὴν ἐντανικότητα, τὰ ἔξοδα παραγωγῆς εὐρίσκονται εἰς χαμηλὰ ἐπίπεδα, τὰ ἐργατικὰ ἡμερομίσθια εἶναι ἐφθηνὰ καὶ ἡ παροχὴ πιστώσεων συνιελεῖται μὲ ὄχι ὑψηλὸν ἐπιτόκιον, αἱ ἐπιχειρήσεις ἐργάζονται ὑπὸ τοὺς πλέον εἰννοϊκοὺς ὅρους, τὰ ἐξ αὐτῶν κέρδη εἶναι ἀσφαλῆ καὶ διὰ τὸν ἐπιχειρηματίαν ἀποτελεῖ ἡ λήψις πιστώσεων ἀναμφισβήτητον συμφέρον, διότι δι' αὐτῶν καθίσταται δυνατὴ ἡ αὔξησις τῆς παραγωγῆς του καὶ ἐπομένως καὶ τῶν κερδῶν του. Ἡ διὰ τοῦ τρόπου ὅμως τούτου αὐξανομένη ἀγοραστικὴ ἰκανότης τοῦ ἐπιχειρηματίου ἐπενεργεῖ αὐξήσιν τῶν τιμῶν τῶν πρώτων ὑλῶν καὶ τῶν μέσων παραγωγῆς. Αἱ ἐπιχειρήσεις αἱ ἀσχολούμεναι μὲ τὴν παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν τούτων, χρησιμοποιοῦν ἕνεκα τῆς μεγάλης ζητήσεως, ἣν ἔχουν νὰ ἀνιμετωπίσουν, εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα τὰς ὑπὸ τῶν τραπεζῶν παρεχομένας πιστώσεις. Ἡ αὐξήσις τῶν πιστώσεων θὰ ἐπιφέρῃ, ὅμως, αὐξήσιν τῆς ζητήσεως ἄλλων ἀγαθῶν, ὑψώσιν τῶν τιμῶν αὐτῶν καὶ τὸ τοιοῦτον ἐπιδρᾷ εἰς ὀλόκληρον τὴν οικονομίαν, ἣτις διέρχεται τὴν περίοδον εὐημερίας. Ἡ ἀνορθωτικὴ αὕτη τάσις τῆς οἰκονομίας σταματᾷ καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἐπέκτασις τῶν πιστώσεων ἤθελε παρουσιάσῃ σημεῖα κινδύνου διὰ τὴν ρευστότητα τῶν τραπεζῶν, αἵτινες ἕνεκα τούτου ὄχι μόνον δὲν δύναται πλέον νὰ ἐξακολούθῃσιν τὴν παροχὴν πιστώσεων, ἀλλὰ καὶ ἀναγκάζονται νὰ περιορίσουν τὰς ἤδη παρασχεθείσας. Ὁ περιορισμὸς οὗτος τῶν πιστώσεων ἐπιφέρει καὶ περιορισμὸν τῶν κυκλοφορητικῶν μέσων καὶ ἡ ἄμεσος συνέπεια τούτου θὰ εἶναι ἡ πτώσις τῶν τιμῶν. Ἡ πτώσις αὕτη θὰ ἐπιδράσῃ ἐξ ἄλλου μειωτικῶς ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ θὰ μειώσει μὲν τὴν ζήτησιν πιστώσεων. Ἡ κατῆστασις αὕτη μεθ' ὅλων τῶν συνεπειῶν αὐτῆς θὰ γενικευθῆ μετ' ὀλίγον καὶ ἡ οἰκονομία θὰ εὐρεθῆ εἰς τὴν κρίσιμον αὐτῆς περιόδον. Ἡ περίοδος αὕτη τῆς πρὸς τὰ κάτω πορείας τῆς καμπύλης τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου περατοῦται, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἐπιστροφή τῶν παρασχεθεισῶν ὑπὸ τῶν τραπεζῶν πιστώσεων αἰξάνουσι τὴν ρευστότητα τούτων καὶ τὰς ἐξαναγκάζει νὰ μειώσουν τὸ ἐπιτόκιον καὶ ἐξασφαλίσουν τὴν διάθεσιν τῶν ἐν αὐταῖς συγκεντρωμένων κεφα-

λαίων. Τὸ τοιοῦτον ὑπόσχεται διὰ τὸν ἐπιχειρηματίαν κέρδη, τὰ προαναφερθέντα γεγονότα διαδέχονται ἄλληλα καὶ ἡ ἀνιοῦσα οἰκονομικὴ περίοδος ἄρχεται καὶ πάλιν.

Ἡ ἐπίδρασις αὕτη τῆς πίστεως ἐπὶ τῆς διαδρομῆς τῆς καμπύλης τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου, ὑποστηρίζεται ὑπὸ πάντων σχεδὸν τῶν θεωρητικῶν, οἵτινες ἠσχολήθησαν μὲ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς πίστεως καὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων. Κατὰ τὸν Hahn ἡ κυριώτερα αἰτία, ἡ προκαλοῦσα τὴν πρὸς τὰ ἄνω πορείαν τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου εἶναι ἡ ἐφθήνια τῶν πιστώσεων, τούτέστιν τὸ χαμηλὸν ἐπίπεδον τοῦ ἐπιτοκίου, τὸ ὅποιον ἐλκύει τὸν ἐπιχειρηματίαν καὶ τὸν παρορμᾷ νὰ προβῆ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς του. Οὕτω αὐξάνει ἡ ζήτησις πιστώσεων καὶ διὰ τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῶν περιορίζεται ἡ ρευστότης τῶν τραπεζῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου τῆς ἀνόδου ὑποῦμαι τὸ ἐπιτόκιον, ἀλλὰ συγχρόνως αὐξάνουν αἱ ἐργασίαι τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τὸ πραγματικὸν εἰσόδημα τῶν ἐργαζομένων τάξεων, διότι ἡ ὑψωσις τῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως λαμβάνει χώραν πολὺ ἠργότερον τῆς ὑψώσεως τῶν ἡμερομισθίων. Τὰ ὄρια τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων ἔγκεινται κατὰ τὸν Hahn εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἡ αὐξηθεῖσα παραγωγή τῆς χώρας ἔχει ἀπορροφήσει ἅπασας τὰς ὑπαρχούσας ἐργατικὰς δυνάμεις. Πέραν τοῦ σημείου τούτου δὲν δύνανται νὰ ἐπεκταθῶν αἱ πιστώσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπέκτασις των μέχρι αὐτοῦ συμβαίνει πολὺ σπανίως. Ἡ κυριώτερα αἰτία ἡ προκαλοῦσα τὴν κάθοδον τῆς καμπύλης τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου συνίσταται κατὰ τὸν Hahn εἰς τὴν παῦσιν τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ αὐξηθέντος ἐργατικοῦ ἡμερομισθίου εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν, ἠτις ἐλάμβανε χώραν μέχρι τινὸς διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν ἐκ μέρους τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Ἡ κάθοδος δηλαδὴ ἄρχεται κατὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν τὸ ἐργατικὸν εἰσόδημα δὲν καταναλίσκεται πλέον ἐξ ὀλοκλήρου, ἀλλ' ἐν μέρος αὐτοῦ χρησιμοποιεῖται πρὸς ἀποταμίευσιν. Οἱ λόγοι οἱ προκαλοῦντες τὸν περιορισμὸν αὐτὸν τῆς ζητήσεως ἢ μᾶλλον τὴν στασιμότητα τῆς καταναλώσεως παρὰ τὴν αὐξηθεῖσαν παραγωγὴν καὶ ἀγοραστικὴν δύναμιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων, εἶναι κυρίως λόγοι ψυχολογικοκοινωνικῆς φύσεως καὶ πρέπει νὰ ἀναζητηθῶν εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις δὲν καταναλίσκει περισσότερα ὅταν καὶ ἐπειδὴ παράγει περισσότερα, ἀλλ' εὐθύς ὡς καλύψη τὰς ἀνάγκας του μέχρις ἐνὸς ὠρισμένου σημείου, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ὅπως εἰς τὸ ἐξῆς μεριμνήσῃ καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ μέλλοντος. Ἡ ἄμεσος συνέπεια τοῦ περιορισμοῦ τούτου τῆς ζητήσεως θὰ εἶναι ἡ πτώσις τῶν τιμῶν, ἠτις θὰ ὀδηγήσῃ εἰς περιορισμὸν τῆς παραγωγῆς καὶ θὰ προκαλέσῃ πτώσιν τῶν ἡμερομισθίων. Ἡ κατάστασις αὕτη θὰ ἐπιδεινωθῇ ἐξ ἄλλου ἕνεκα τῆς ὑψώσεως τοῦ ἐπιτοκίου καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν πιστώσεων ἐκ μέρους τῶν τραπεζῶν. Ἡ διὰ τῆς πτώσεως τοῦ ἐπιτοκίου προκαλουμένη ἐπέκτασις τῶν πιστώσεων ἀφ' ἐνὸς καὶ οἱ διὰ τῆς ὑψώσεως τοῦ ἰδίου περιορισμοὶ αὐτῶν ἀφ' ἑτέρου ἀντιτελοῦν, κατὰ τὸν Hahn, τὰς κυριώτερας αἰτίας τῆς ἀνόδου καὶ καθόδου

τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ἐρώτημα εἰ καὶ κατὰ πόσον θὰ ἦτο δυνατόν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς μιᾶς λελογισμένης πιστωτικῆς πολιτικῆς ἐκ μέρους τῶν τραπεζῶν νὰ ἀποφενχθοῦν αἱ ζημίαι τῆς περιόδου τῆς κρίσεως ἐπεκτεινομένης οὕτω τῆς περιόδου τῆς εὐημερίας διὰ τεχνικῶν μέσων (π. χ. διατήρησιν τοῦ ἐπιτοκίου εἰς χαμηλὰ ἐπίπεδα ἢ καὶ ἐν ἀνάγκῃ αἰτοκος παροχὴ πιστώσεων) ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δέον, κατὰ τὸν Hahn, νὰ δοθῇ καταφακικὴ ἀπάντησις. Κατ' αὐτὸν ἡ διαρκὴς ὑπαρξις τῆς οἰκονομικῆς εὐημερίας δὲν ἀποτελεῖ οὐδόλως οὐτοπιάν, ἀλλ' εἶναι, ὡς καὶ κατωτέρω θὰ ἐκθέσωμεν, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, ἀπολύτως δυνατόν.

Τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τῆς ὑπὸ τοῦ Hahn ἐκτεθείσης θεωρίας τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων συνίσταται εἰς τὸ ὅτι, ἐκτὸς τοῦ παράγοντος τῆς μειώσεως τῆς ρευστότητος τῶν τραπεζῶν, θεωρεῖ οὗτος ὡς συντελεστήν τῆς κρίσεως καὶ τὸν μὴ σταθμητὸν παράγοντα τῆς ἐπαυξανομένης ἀποταμιευτικῆς ἐνεργείας.

Τὴν ἐπίδρασιν τῆς πίστεως ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων τονίζει ἐπίσης ὁ Ludwig Mises. Οὗτος κίμνει διάκρισιν μεταξὺ τῆς χρηματικῆς θεωρίας τῶν οἰκονομικῶν κύκλων καὶ τῆς πιστωτικῆς θεωρίας τούτων, εἰς ἣν ἔδωκε τὴν ὀνομασίαν «κυκλοφορικὴ θεωρία» (Zirkulationstheorie). Διὰ τῆς διακρίσεως ταύτης ἀποσκοπεῖ οὗτος νὰ χωρήσῃ τὰς μεταλλάξας, τὰς ὁποίας ἐπιφέρουν εἰς τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν αἱ μεταβολαὶ τῆς νομισματικῆς ποσότητος ἀλλ' ἐκεῖνας αἵτινες προκαλοῦνται ἐκ τῆς δημιουργίας προσθέτων πιστωτικῶν μέσων. Ὅπως ὁ Hahn, οὕτω καὶ ὁ Mises διακρίνει εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν πιστώσεων τὴν κυρίαν αἰτίαν τῆς οἰκονομικῆς ἀνόδου. Ἡ ἐπέκτασις αὕτη καθίσταται ὁμως δυνατόν ἔνεκα τῆς ἰσχυρῆς θέσεως τῶν τραπεζῶν ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ, ἣτις ἐπιτρέπει εἰς ταύτας νὰ κρατοῦν τὸ ἐπιτόκιον εἰς χαμηλότερα ἐπίπεδα ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἐκείστοτε συνθήκας τοῦ κεφαλαίου. Ἡ πιστωτικὴ αὕτη πολιτικὴ τῶν τραπεζῶν ὀδηγεῖ εἰς μίαν ἀναζωογόνησιν τῶν οἰκονομικῶν συναλλαγῶν καὶ τῶν ἐπιχειρήσεων. Τὰ εἰσοδήματα τῶν παραγωγικῶν τάξεων αὐξάνουν, ἡ παραγωγὴ γίνεται ἐντυπιχοτέρα, αἱ τιμαὶ τῶν πρώτων ὑλῶν καὶ τῶν μέσων παραγωγῆς ὑποθνται. Μόνον αἱ τιμαὶ ἀγαθῶν καταναλώσεως μένου ἀναλλοίωτοι, ἐφ' ὅσον ἡ ὑψωσις τῶν ἡμερομισθίων δὲν ἔχει ἐπιδράσει ἀκόμη ἐπισηματῶς ἐπὶ τῆς ζητήσεως τοιούτων ἀγαθῶν. Συγχρόνως μὲ τὴν πρὸδον ταύτην συντελεῖται καὶ μία ἄλλη μεταβολή. Ἡ διατήρησις τοῦ ἐπιτοκίου εἰς ἐπίπεδα χαμηλότερα τῶν φυσικῶν ὀδηγεῖ εἰς νέας ἐπιμηκύνσεις τῶν διαμέσων σταδίων τῆς παραγωγῆς (Produktionsumwege). Τὸ τοιοῦτον ὁμως θὰ ὀδηγήσῃ, κατὰ φυσικὴν συνέπειαν, εἰς μίαν μεταλλαγὴν τῶν ὑφισταμένων ἐν τῇ παραγωγῇ συνθηκῶν. Αἱ τελικαὶ ἀποδόσεις ταύτης, ἡ παραγωγὴ δηλαδὴ τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως, θὰ περισταλῇ καὶ δὴ εἰς σημεῖον ὥστε νὰ μὴ καλύπτονται δι' αὐτῆς αἱ ὑπάρχουσαι ἀνάγκαι τοιούτων ἀγαθῶν. Διότι εἶναι θεωρητικῶς ὀρθὸν καὶ πρακτικῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι ἡ αὐξήσις

τῶν διαμέσων σταδίων τῆς παραγωγῆς δὲν ἐπιφέρει πάντοτε αὔξῃσιν αὐτῆς ἀλλ' ἀντιθέτως ἀπὸ ἐνὸς ὁρισμένου σημείου καὶ πέραν ὀδηγεῖ εἰς περιορισμὸν τῆς ἀποδοτικότητός της. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅθεν τῶν οἰκονομικῶν αὐτῶν μεταβολῶν θὰ εἶναι ἴψωσις τῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ πτώσις τῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν παραγωγῆς. Λαμβάνει δηλαδὴ χώραν ὅ,τι ὁ Hansen ὀνομάζει ἀνατροπὴν τῶν σχέσεων τῶν τιμῶν (Umwerten der Preisrelationen). Αἱ συνέπειαι τῆς ἀνατροπῆς ταύτης θὰ εἶναι ἴψωσις τοῦ ἐπιτοκίου, ἀπώλεια τῶν καθαρῶν προσόδων κλπ. Ἡ βασικὴ λοιπὸν αἰτία, ἣτις προκαλεῖ τὰς διακυμάνσεις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἔγκειται, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Mises, εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τοῦ τραπεζικοῦ καὶ φυσικοῦ ἐπιτοκίου.

Αἱ πλεῖστοι τῶν πιστωτικῶν θεωριῶν τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, ὁρμῶνται ἐκ τῆς προϋποθέσεως ὅτι ἡ πρωταρχικὴ αἰτία τούτων προέρχεται ἐξ ἀυθιαιρέτων ἐπεμβάσεων ἐπὶ τῆς πορείας τῆς οἰκονομικῆς δράσεως καὶ ἰδιαίτερος ἐπὶ τῆς ποσότητος τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς θεωρίας ταύτας ὁ Hayek προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ ὅτι διὰ τὴν ἵπαρξιν καὶ πορείαν τῶν οἰκονομικῶν κύκλων δὲν ὑφίσταται καθολοκληρίαν ἢ ἀνάγκη τῆς ἐκ τῶν ἔξω ἐπεμβάσεως ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἀλλ' ἀντιθέτως αἱ οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις εἶναι ἀναγκαίαι συνέπεια αὐτῆς τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως. Ὡς αἰτίαν τῶν οἰκονομικῶν κύκλων θεωρεῖ οὗτος, ὅπως καὶ ὁ Mises, τὴν ἐκάστοτε ὑφισταμένην διαφορὰν μεταξὺ τοῦ τραπεζικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ ἐπιτοκίου, ἀλλ' ἡ διαφορὰ αἴτιη δὲν προέρχεται ἐξ ὑποτιμῆσεως τοῦ τραπεζικοῦ τόκου ἐκ μέρους τῶν τραπεζῶν, ἔνεκα τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῶν θέσεως ἐν τῷ οἰκονομικῷ βίῳ ἀλλ' εἶναι ἀναγκαίαι συνέπεια τῆς ὑπαρχούσης ὀργανώσεως τῆς πίστεως.

Ὁ Rörke, ἐξ ἄλλου προσπαθεῖ νὰ συνδυῆσῃ τὴν παλαιότεραν θεωρίαν τῆς πίστεως, καθ' ἣν ἡ πίστις ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἀποταμιευτικῶν κεφαλαίων μετὰ τῆς χρηματικῆς θεωρίας. Ὡς κυρίαν αἰτίαν τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων καὶ τῶν διακυμάνσεων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου θεωρεῖ οὗτος τὴν διατάραξιν τῆς ἐκάστοτε ὑφισταμένης ἁρμονικῆς σχέσεως μεταξὺ καταναλώσεως καὶ ἀποταμιευτικῶν κεφαλαίων. Αἱ συνέπειαι τῶν περιοδικῶν τούτων κυμάνσεων δύνανται ἐν τούτοις, κατὰ τὸν Rörke, νὰ ἀποφευχθοῦν διὰ μιᾶς καταλλήλου πολιτικῆς τοῦ τόκου ἐκ μέρους τῶν πιστωτικῶν τραπεζῶν, ἣτις πάλιν πρέπει νὰ συντονίζονται μὲ τὴν ἐκάστοτε ὑφισταμένην ρευστότητα αὐτῶν, ἐξ ἧς καὶ ἐξαρτᾶται. Ὅ,τι ὅμως κατ' αὐτὸν καθιστᾷ ἰσχυροτέρας καὶ ὀξυτέρας τὰς, περὶ οὗ ὁ λόγος, διακυμάνσεις εἶναι ἡ ὑπὲρ τὸ δέον ἀποταμίευσις κεφαλαίων.

5. Ὁ πιστωτικὸς ἔλεγχος.

Ὡς διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων καταδεικνύεται ἡ πίστις διὰδραματίζει ἐν τῷ συγχρόνῳ οἰκονομικῷ βίῳ ἕναν ἐξαιρετικῶς σπουδαῖον ρόλον καὶ ἀποβαίνει ὁ κύριος ρυθμιστὴς τῆς πορείας αὐτοῦ. Ὑπεστηρίχθη ὅθεν ὅτι μία, τοιαύτην ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ἐξασκοῦσα ἐπίδρασιν, δύ-

ναμικ, δὲν πρέπει νὰ ἀφίεται ἐλευθέρω εἰς τὰς κερδοσκοπικὰς ὁρέξεις τῶν τραπεζῶν, ἀλλὰ δέον νὰ ρυθμίζεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀποφεύγωνται ἢ, τουλάχιστον νὰ ἀμβλύνωνται αἱ ἐκ ταύτης προερχόμεναι καταστρεπτικαὶ μεταπτώσεις τῆς οικονομικῆς ζωῆς. Πρὸς ἐπίτευξιν τούτου προτείνει ὁ Hahn τὴν σύστασιν ἐνὸς πιστωτικοῦ ἐλέγχου ὅστις κατὰ τὴν περίοδον τῆς δυσκόλου διαθέσεως τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῆς κρίσεως τῶν ἐπιχειρήσεων νὰ διευκολύνῃ αὐτὰς διὰ μιᾶς ὑπὸ εὐνοϊκοὺς ὄρους παροχῆς πιστώσεων. Εἶναι κατὰ δὴλον βεβαίως ὅτι μία τοιαύτη πιστωτικὴ πολιτικὴ θὰ φέρῃ εἰς ὑπερπαραγωγὴν καὶ θὰ προκαλέσῃ μίαν καταστρεπτικὴν διὰ τὴν οἰκονομίαν πτῶσιν τῶν τιμῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν τούτου συνιστᾷ ὁ Hahn ὅπως τὰ διαθέσιμα ἐμπορεύματα ἀγοράζωνται ὑποχρεωτικῶς ὑπὸ ἐνὸς κεντρικοῦ ἐμπορικοῦ ἰδρύματος, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ πιστώσεις θὰ παρέχωνται ἀτόκως. Ὡς σκόπιμον θεωρεῖ οὗτος ὅπως τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἴδρυμα εἶναι κρατικὸν διότι τὰ πρὸς ἀγορὰν τῶν ἐμπορευμάτων ἀπαιτούμενα κεφάλαια δέον νὰ ἐξευρίσκονται διὰ τῆς φορολογικῆς ὁδοῦ. Διὰ τῆς συστάσεως τοῦ ἐλέγχου τούτου πιστεύει ὁ Hahn ὅτι θὰ κατορθοῦτο ἡ πλήρης ἐξισφάλις τῆς καταναλώσεως τῶν ἀγαθῶν, ἡ παραγωγὴ θὰ ἐπορευέτο ἀκωλύτως καὶ σταθερῶς ἐν δὲ τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ θὰ ἐσταθεροποιεῖτο μία διαρκὴς περίοδος εὐημερίας.

Τὴν ἴδρυσιν ἐνὸς πιστωτικοῦ ἐλέγχου συνιστᾷ καὶ ὁ J. M. Keynes (Ein Traktat über Währungsreform. München 1924). Ὁ σκοπὸς τούτου δέον κατ' αὐτὸν νὰ συνίσταται εἰς τὴν διὰ μιᾶς καταλλήλου χειραγωγήσεως τοῦ ἐπιτοκίου καὶ ἀναλόγου πρὸς τὰς ἐκάστοτε δημιουργουμένας οικονομικὰς συνθήκας ἐπεκτάσεως ἢ περιορισμοῦ τῶν πιστώσεων, ρύθμιον τῆς πορείας τοῦ οικονομικοῦ βίου εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποφεύγωνται αἱ καταστρεπτικαὶ μεταπτώσεις τοῦτου

Ἰδιαιτέραν προσοχὴν ἀφιερῶ ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου ὁ Rörke. Ἐπισταμένως ἔρευνᾷ οὗτος ἐὰν καὶ μετὰ ποίας πιθανότητος ἐπιτυχίας εἶναι δυνατόν νὰ προσαρμόζωνται ἐκάστοτε ὀργανικῶς αἱ ποσότητες τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων πρὸς τὴν ἀξανομένην ἢ ἐλαττουμένην ποσότητα τῶν ἀγαθῶν. Ὅπως ὁ Hahn καὶ ὁ Heinrich ἐξαρτᾷ καὶ αὐτὸς τὴν προσαρμογὴν ταύτην ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς πιστωτικοῦ ἐλέγχου. Ὁ κυριώτερος σκοπὸς τοῦ ἐλέγχου τούτου δέον νὰ συνίσταται κατὰ τὸν Rörke, ὅπως ὑποχρεώσῃ τὰς τραπεζὰς νὰ μὴ ἐξαρτῶσιν τὴν πιστωτικὴν τῶν πολιτικῶν ἐκ μόνης τῆς ἐκάστοτε ὑφισταμένης ἐν αὐταῖς ρευστότητος ἀλλ' ὅπως λαμβάνουν κατὰ τὴν ἀσκησιν ταύτης καὶ τὰς γενικωτέρας συνθήκας τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ὑπ' ὄψιν τῶν ὀμαλύνουσαι κατὰ τὸ δυνατόν διὰ καταλλήλου μεταβολῆς τῶν ὄρων τῆς παροχῆς πιστώσεων (ὑψώσεως ἢ ἐλαττώσεως τοῦ ἐπιτοκίου) τὴν πορείαν τοῦ οικονομικοῦ βίου. Δι' αὐτοῦ, πιστεύει οὗτος ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποφευχθῇ κατὰ τὴν περίοδον τῆς κρίσεως κατὰ πολὺ ἢ πτώσις τῶν τιμῶν, ἡ ἀνεργία καὶ ἡ μείωσις τῆς παραγωγῆς καὶ νὰ διατηρηθῇ ἐξ ἄλλου μία σχετικὴ ἰσορροπία μεταξὺ τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς

ἀποταμιεύσεως. Πρὸς τοῦτο εἶναι ὅμως σκόπιμον ὅπως αἱ τράπεζαι χρησιμοποιοῦν τὴν ρυθμιστικὴν τῶν ἰκανότητων προληπτικῶς λαμβάνουσαι τὰ κατάλληλα μέτρα κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκάστης ἀνιούσης ἢ τὸ τέλος ἐκάστης καπούσης οικονομικῆς περιόδου. Διὰ τῆς σισιτάσεως τοῦ πιστωτικοῦ ἐλέγχου δὲν ἐλπίζει ὁ Rörke εἰς τὴν ἐξασφάλισιν μιᾶς πλήρους σταθερότητος τοῦ οικονομικοῦ βίου καὶ τὴν ἐντελῆ ἐξαφάνισιν τῶν κρίσεων ἀλλὰ ἰπλῶς τὴν σημαντικὴν μείωσιν τῆς ὀξότητος τούτων καὶ τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἀποτόμων μεταπτώσεων καὶ τῶν τόσους κινδύνους κυοφορουσῶν φαινομενικῶν ἀναζωογονήσεων τοῦ οικονομικοῦ βίου.

Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Rörke προταθέντα ποσοτικὸν ἔλεγχον τῆς πίστεως ἀντέταξεν ὁ Schumpeter ἕναν ποιοτικὸν ἔλεγχον διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκει οὗτος μίαν λελογισμένην ἐπέμβασιν εἰς τὰς διαφόρους σχέσεις τῆς οικονομικῆς ζωῆς. Κατ' αὐτὸν θὰ ἀνελάμβανε ἕν κεντρικὸν ἴδρυμα τὴν ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένου σχεδίου διανομὴν τῶν πιστώσεων εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην τοιούτων. Τὸ ποσὸν τῶν πιστώσεων καὶ γενικῶς τὸ σχέδιον διανομῆς θὰ ἤλασεν ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε οικονομικῶν συνθηκῶν. Τὸν ποιοτικὸν ταῦτον ἔλεγχον ἐπικρίνει ὁ Rörke ὡς μὴ βασιζόμενον ἐπὶ σταθμητῶν ἀρχῶν.

II. Κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς χρηματικῆς θεωρίας τῆς πίστεως.

Ὅτι κατ' ἀρχὴν θὰ εἶχεν νὰ παρατηρήσῃ ὁ μελετητὴς τῆς ἐνταῦθα ἐξεταζομένης θεωρίας τῆς πίστεως εἶναι ἡ ὑφισταμένη χαρακτηριστικὴ ἀσυμφωνία τῶν θεωρητικῶν ἐπὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τῆς πίστεως. Τὸ μεγαλύτερον μέρος ἐν τούτοις τούτων ταυτίζει κατὰ μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν πίστιν μὲ τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ προσπαθεῖ ἐκ τῆς στενῆς ταύτης συσχέτισεως νὰ δώσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τῆς πίστεως. Ἡ ταυτοποίησις ὅμως αὕτη εἶναι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἐσφαλμένη καὶ τοῦτο ὄχι μόνον διότι ἡ ἐμπιστοσύνη εἶναι κυρίως ἔννοια ὑποκειμενικὴ καὶ ἐκ ψυχολογικῶν παραγόντων ἐξαρτωμένη, ἀλλὰ, πρὸ παντός, διότι αὕτη ἀποτελεῖ ἰπλῶς μίαν προϋπόθεσιν τῆς πίστεως καὶ ὄχι τὴν οὐσίαν αὐτῆς, προϋπόθεσιν ἧς ἀποτελεῖ τὴν βάσιν γενικῶς κάθε ἀνταλλακτικῆς ἐνεργείας. Διότι οὐδεμία συναλλαγὴ θὰ καθίστατο δυνατὴ ἐὰν ἕκαστον τῶν συμβαλλομένων μερῶν δὲν ἐνεπιστεύετο εἰς τὸ ἕτερον ὅτι τὰ παρεχόμενα αὐτῷ ἀγαθὰ θὰ ἦσαν τῆς συμφωνηθείσης ποσότητος καὶ ποιότητος καὶ γενικῶς ὅτι ἡ ἀντιπαροχὴ θὰ ἐγένετο ἐντίμως. Πᾶσα ὅθεν οἰκονομικὴ ἔννομος ἀνταλλακτικὴ πράξις βασιζέται ἐπὶ τῆς ἐμπιστοσύνης, ἧς ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τῶν πιστωτικῶν δοσοληψιῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς πλείστας περιπτώσεις πιστωτικῶν συναλλαγῶν ἢ ὑπαρξῆς ἐμπιστοσύνης (καὶ αὕτη λαμβάνεται ἐνταῦθα εἰς τὴν κοινὴν αὐτῆς ἔννοιαν) δὲν εἶναι ἀναγκαία προϋπόθεσις τῆς πραγματοποιήσεως τούτων, διότι εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ πιστωτοῦ τίθενται ἐμπράγματα ἐγγυήσεις ὑπὸ μορφήν ἐνεχύρου ἢ ἄλλης ὁμοίας πραγματικῆς ἀξίας. Τοῦτο ἀκριβῶς ἠνάγκασε τινὰς τῶν θεωρητικῶν, ὅπως π.χ. τὸν Honegger, νὰ ἀποκλείσουν ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς πίστεως ὅλας

ἐκείνας τὰς περιπτώσεις πιστωτικῶν δοσοληψιῶν, αἵτινες δὲν βασιζονται ἐπὶ τῆς ἐμπιστοσύνης. Εἶναι ὅθεν φανερόν ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη εἰς κοινὴν αὐτῆς ἔννοιαν δὲν ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς πίστεως. Πρὸς τοῦτο δέον νὰ ληφθῆ αἴτιη ὑπὸ μίαν ἀνικειμενικὴν ἔννοιαν, ἔννοιαν ἀπορρέουσαν ἐξ αὐτῆς τῆς οἰκονομικῆς πραγματικότητος. Ὅχι ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὸ πρόσωπον ἀπλῶς ὀδηγεῖ εἰς πιστωτικὰς δοσοληψίας, ἀλλὰ τὴν βῆσιν τῆς πίστεως ἀποτελεῖ ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ὑπόστασιν καὶ θέσιν τοῦ προσώπου. Διότι καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν προσωπικὴν πίστιν δὲν εἶναι τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐνδιαφέρει κυρίως, ἀλλὰ κατὰ πρῶτον λόγον ἡ οἰκονομικὴ θέσις τοῦ προσώπου, ἡ ἰκανότης καὶ αἱ ἰδιότητες αὐτοῦ ὡς ἐπιχειρηματίου καὶ γενικῶς ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ συνολικῇ οἰκονομίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἀνικειμενικῆς ταύτης σημασίας τῆς ἐμπιστοσύνης ἐρειδομένη ἔννοια τῆς πίστεως δὲν εἶναι πλήρης. Διὰ τὸν πληρέστερον καθορισμὸν τῆς ἐννοίας ταύτης πρέπει νὰ ληφθοῦν ἐπ' ὅσιν καὶ τὰ ἄλλα χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα αὐτῆς ὅπως π.χ. ὁ χρονικὸς διαχωρισμὸς τῆς παροχῆς καὶ ἀντιπαροχῆς καὶ ἡ παρῶρησις τῆς χρήσεως κεφαλαίων. Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ τονισθῆ ἡ κοινωνικοοικονομικὴ ἔννοια τῆς πίστεως, ἣς συνίσταται εἰς τὴν ἰκανότητα ταύτης νὰ δημιουργῇ νέους οἰκονομικοὺς συνδέσμους, διὰ τῶν ὁποίων αὐτὴ συμβάλλει εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς οἰκονομικῆς δράσεως. Καὶ εἰς τὴν ἰκανότητα ταύτην τῆς πίστεως ἔγκειται κυρίως ἡ οὐσία αὐτῆς καὶ παραγωγικὴ δύναμις, ἣν ἐξασκεῖ αἴτιη ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας.

Ἐξαιρετικὴν σημασίαν ἀποδίδει, ὡς εἶδομεν, ἡ χρηματικὴ θεωρία τῆς πίστεως εἰς τὴν διευκρίνησιν τῆς σχέσεως χρήματος καὶ πίστεως. Αἱ ἐπὶ τῆς μεταλλιστικῆς ἀντιλήψεως τοῦ χρήματος βασιζόμεναι θεωρίαι ἀνυλαμβάνονται τὴν συνταύτισιν τῶν δύο τούτων ὡς ἐντελῶς σφαλερὰν διότι ὡς χρῆμα θεωροῦν αὐταὶ μόνον τὰ μεταλλικὰ νομίσματα ἢ τὰ εἰς πᾶσαν στιγμὴν δυνάμενα νὰ ἐξαργυρωθοῦν εἰς τοιαῦτα χαρτονομίσματα ἢ τραπεζογραμμάτια. Διὰ τοὺς ὀνοματιστὰς ὅμως ἡ σχέσηις τοῦ χρήματος καὶ τῆς πίστεως εἶναι στενωτάτη. Διὰ τοὺς τελευταίους τούτους ἡ παροχὴ πιστώσεως δὲν ἀποτελεῖ μεταβίβασιν πραγματικῶν ἀγαθῶν ἀλλ' ἀπλῶς ἐκχώρησιν δικαιώματος ἐπὶ ἀγαθῶν. Διὰ τῆς ἀποκτήσεως τοῦ δικαιώματος τούτου γίνεται ὁ πιστοῦχος κάτοχος τῶν μέσων ἐκείνων διὰ τῶν ὁποίων δύναται ἐν παντὶ χρόνῳ νὰ ἀποκτήσῃ ἐν τῇ ἀγορᾷ τὰ ἀγαθὰ, ἅτινα ἐπιθυμεῖ, ἥτοι τῆς ἀφηρημένης ἐξουσίας ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν. Ἀλλ' ἡ καὶ ὁ χορηγητὴς πιστώσεων δὲν ἐξουσιάζει συγκεκριμένα ἀγαθὰ, ἀλλὰ ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Böhm—Bawerk μόνον μίαν ἀπλὴν παρῶστασιν πραγματικῶν ἀγαθῶν. Τὸ αὐτὸ δύναται ὅμως νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὸ χρῆμα κυρίως μάλιστα ὅταν τοῦτο ἐμφανίζεται ὑπὸ μορφήν τραπεζογραμματίου ἢ χαρτονομίσματος ἀναγκαστικῶς κυκλοφοροῦντος δηλαδὴ ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίσταται δι' αὐτὸ ἡ ὑποχρέωσις τῆς ἐξαργυρώσεώς των εἰς μεταλλικὸν νόμισμα. Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ πλέον πραγματικὸν ἀγαθὸν ἀλλ' ἀπλῶς δικαίωμα ἐπὶ ἀγαθῶν. Εἶναι ὅθεν κατάδηλον ὅτι τὰ πιστωτικὰ μέσα ἀδιαφόρως ἂν ταῦτα δημιουργοῦνται ὑπὸ τῶν

τραπεζῶν (inflatatorische Kredit) ἢ προέρχονται ἐκ τῶν ταμιευτικῶν ἀποθεμάτων τούτων (nichtinflatatorische Kredit) διαδραματίζουσιν ἐν τῇ πραγματικότητι τὸν αὐτὸν ρόλον μὲ τὸ χρῆμα καὶ ἐν ταῖς συναλλαγαῖς ἐκλαμβάνονται ὡς τοιοῦτον. Τὸ ὅτι νομικῶς τὰ πιστωτικὰ μέσα ἀποτελοῦν ἀπλῶς δικαίωμα ἐπὶ χρημάτων ἔχει ἴσως σημασίαν διὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην διὰ τὴν οικονομικὴν ὅμως θεωρίαν εἶναι τοῦτο κατ' οὐσίαν ὅλως ἀδιάφορον. Βεβαίως καὶ διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην εἶναι ἡ διάκρισις μεταξὺ χρηματικῶν καὶ πιστωτικῶν μέσων ἀναγκαία, κυρίως μάλιστα ἐπειδὴ διευκολύνει τὴν στατιστικὴν ἐξακρίβωσιν καὶ τὴν ἐρμηνεῖαν ὠρισμένων μὲ τὰς κινήσεις τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων συνυφαιμένων φαινομένων τοῦ οικονομικοῦ βίου.

Ἐν πρόβλημα ὑψίστης σημασίας ἀποτελεῖ τὸ ἐρώτημα τῆς προελεύσεως τῶν πιστωτικῶν μέσων. Προέρχονται ταῦτα ἐκ μόνον τῶν πραγματικῶν ἀποταμιευτικῶν ἀποθεμάτων ἢ δύνανται αἱ τράπεζαι νὰ δημιουργήσουν τοιαῦτα καὶ πέραν τοῦ ποσοῦ τούτων; Αἱ γνῶμαι διίστανται ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ἄνωτέρω ἐξεθέσαμεν. Διὰ τοῦς μὲν αἱ πιστωτικαὶ ἐργασίαι τῶν τραπεζῶν συνίστανται ἀπλῶς εἰς τὴν μεταβίβασιν ὑπαρχόντων κεφαλαίων, διὰ τοῦς δὲ ὅμως αἱ τράπεζαι κατέχουν τὴν ἰκανότητα τῆς δημιουργίας νέων πιστωτικῶν μέσων. Τοῦτο ἀφορᾷ βεβαίως τὰς πιστωτικὰς τραπέζας καὶ περὶ αὐτῶν πρόκειται ἐνταῦθα, διότι διὰ τὰς ἐκδοτικὰς τραπέζας τοῦτο εἶναι ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις δυνατόν ὡς καὶ ἡ νομισματικὴ ἱστορία τῶν διαφόρων κρατῶν ἀποδεικνύει.

Ἀνεπιτύξαμεν ἄνωτέρω ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν συγγραφέων καὶ κυρίως ὁ Schumpeter καὶ ὁ Hahn ὑποστηρίζουσιν τὴν δυνατότητα τῆς ὑπὸ τῶν πιστωτικῶν τραπεζῶν δημιουργίας νέων πιστωτικῶν μέσων καὶ ὅτι ὁ Hayek κατέδειξεν ἐπιτυχῶς ὅτι τὸ τοιοῦτο συντελεῖται χωρὶς αἱ τράπεζαι νὰ τὸ ἐννοῶσιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τραπεζικὴ πρακτικὴ, ἂν καὶ κατ' ἀρχὴν ἀρνεῖται τὴν δυνατότητα ταύτην, παραδέχεται ἐν τούτοις ὅτι ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας δύναται νὰ συντελεσθῇ τοιοῦτόν τι (!), Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀντίληψις τῶν μνημονευθέντων συγγραφέων εἶναι κατὰ βάσιν ὀρθή. Διότι ἡ σημασία τῆς πίστεως δὲν περιορίζεται εἰς μόνον τὸ ἀπλοῦν γεγονός ὅτι δι' αὐτῆς ἡ ὑπάρχουσα ἀγορασικὴ ἰκανότης μεταφέρεται ἀπὸ τῆς μιᾶς χειρὸς εἰς τὴν ἄλλην. Ἡ πίστις ἔχει πολὺ γενικωτέραν σημασίαν ἐπιφέρουσα σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως κυκλοφοριακῶν μέσων. Πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἰσορροπίας ταύτης δύνανται αἱ τράπεζαι νὰ προβοῦν καὶ πράγματι προβαίνουν συχνὰ εἰς τὴν δημιουργίαν νέων ἀνταλλακτικῶν μέσων. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν πρέπει νὰ υπερβάλλεται, ὡς συμβαίνει παρὰ τῷ Schumpeter καὶ Hahn. Διότι ἀποτελεῖ διαστροφὴν τῆς οικονομικῆς πραγματικότητος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ παροχὴ πιστώσεων δὲν ἐξαρτᾶται κατὰ κανόνα ἐκ τῶν ὑπαρχόντων διαθεσί-

1) Εἰς τὰς γνῶμας διαφόρων τραπεζικῶν προσωπικοτήτων εἰς Züricher Tagung des Vereins für Sozialpolitik. München und Leipzig 1929.

μιων κεφαλαίων, ἀλλὰ ἐκ τῆς δημιουργίας ἀγοραστικῆς δυνάμεως ἐκ μέρους τῶν τραπεζῶν. Τὰ ἐκάστοτε ὑφιστάμενα ἀποταμιευτικὰ κεφάλαια ἀποτελοῦν τὴν κυριωτέραν πηγὴν τῶν πιστωτικῶν παροχῶν καὶ ἡ πέραν τούτων ἐπέκτασις τῶν πιστώσεων εἶναι πάντα περιορισμένη. Τὰ ὄρια τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης δεόν νὰ ἀναζητηθῶσιν εἰς τὰς ἐκάστοτε ὑφισταμένας παραγωγικὰς καὶ γενικῶς τὰς οἰκονομικὰς συνθήκας μιᾶς χώρας ἐξαρτῶνται δὲ ἐκ τοῦ ἰσχύοντος πιστωτικοῦ καὶ τραπεζικοῦ οὐστήματος καὶ τῶν πιστωτικῶν συνθηθειῶν.

Ἐνταῦθα δεόν νὰ ἐρωτηθῆ ἂν καὶ γατὰ πόσον εἶναι δυνατὴ ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν πιστώσεων τῶν προερχομένων ἐξ ἀποταμιευτικῶν κεφαλαίων καὶ ἐκείνων αἵτινες παράχονται διὰ δημιουργίας νέων κυκλοφοριακῶν μέσων. Ἐφ' ὅσον, ὡς ἐλέχθη, οἱ τράπεζαι προβαίνουν εἰς τὴν δημιουργίαν νέων πιστωτικῶν μέσων χωρὶς νὰ ἐννοῶσι τοῦτο, εἶναι φυσικὸν ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τῆς προελεύσεως τῶν πιστώσεων νὰ καθίσταται ἄκρως δυσχερὴς, ἂν ὄχι ἀδύνατος. Ὑπεστηρίχθη ἐν τούτοις ὅτι ἅπασαι αἱ πιστώσεις, αἵτινες δὲν εἶναι κεκαλυμμένα διὰ τῶν ρευστῶν ἀποθεμάτων τῶν τραπεζῶν, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προερχόμεναι ἐκ τῆς δημιουργίας ἐπιπροσθέτου πίστεως. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι λίαν παρακενδρυνεμένη κυρίως διότι τὰ ρευστὰ ἀποθέματα τῶν τραπεζῶν δὲν ἀποτελοῦν ἐν ὁμογενῆς σύνολον αἰτε δὲ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς οἰκονομικῆς συμβολῆς καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῆς πιστωτικῆς δράσεως δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐπιπροσθέτου πίστεως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, ὑπάρχει μεταξὺ τῶν θεωρητικῶν σχεδὸν πλήρης συμφωνία γνώμων. Οἱ ἐφοδιαζόμενοι διὰ νέων πιστωτικῶν μέσων ἀποκτῶσι τὴν ἰκανότητα νὰ προσπορίζωνται ἀναλόγους ποσότητας ἀγαθῶν ἐκ τῶν ἀποθεμάτων τῆς οἰκονομίας. Τοῦτο ὁμῶς σημαίνει αὔξησιν τῆς ὑπαρχούσης ζητήσεως ἀγαθῶν καὶ ὀδηγεῖ ἀναγκαίως εἰς τὴν ὑψωσιν τῶν τιμῶν τῶν ζητουμένων τοιούτων. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τῶν διαφόρων θεωρητικῶν μόνον ἡ ἐπίδρασις τῶν παραγωγικῶν πιστώσεων ἐξετάζεται, τῶν καταναλωτικῶν τοιούτων μὴ λαμβανομένων κατὰ κανόνα ὑπ' ὄψιν, ἔπεται ὅτι ἡ ὑψωσις τῶν τιμῶν συντελεῖται κατ' ἀρχὴν εἰς τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα τὰ χρησιμοποιούμενα διὰ παραγωγικοὺς σκοπούς. Ἡ αὔησις τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν ὀδηγεῖ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς μίαν μετατόπισιν τῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τῆς χορείας τῆς καταναλώσεως εἰς τὴν χορείαν τῆς παραγωγῆς. Καταναλωτικὴ ἰκανότης θὰ μεταβληθῆ εἰς πάγιον κεφάλαιον. Τοῦτο φάνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς λίαν ὠφέλιμον διὰ τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι (') συνήθως μόνον ἐν μικρὸν μέρος τῶν ἐπενδυθέντων κεφαλαίων ἀποτελεῖ πραγματικὸν κέρδος, τὸ ὑπόλοιπον παραμέ-

1) Adolf Weber, Allgemeine Volkswirtschaftslehre. 8 ἐκδ. München und Leipzig 1930.

νει ἐν πληθωρικὸν βίαιος διὰ τὴν κοινωνικὴν οικονομίαν. Οἱ παραγωγοὶ ἀρχίζουσι νὰ ὑφίστανται καὶ αὐτοὶ τὰς συνεπείας τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν καὶ ἐπιζητοῦν τὴν αὔξησιν τῶν παρεχομένων αὐτοῖς πιστώσεων, ὅπως οἱ καταναλωταὶ τὴν αὔξησιν τῶν μισθῶν των καὶ ἡμερομισθίων των. Μεταξὺ τῶν παραγωγικῶν κλάδων ὑφίσταται μία ἀλληλοεπίδρασις. Ἡ αὔξησις τῶν τιμῶν ὀδηγεῖ εἰς τὴν ὑψωσιν τῶν ἡμερομισθίων καὶ τὰνάκαλιν. Ἐκ τούτου ἔλεται ὅτι ἡ αὔξησις τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων καθίσταται ἐπιζήμιος διὰ τὴν συνολικὴν οικονομίαν. Μόνον ἐφ' ὅσον διὰ τῆς αὔξεσεως ταύτης πραγματοποιοῦνται νέοι οἰκονομικοὶ συνδυασμοὶ καὶ τεχνικαὶ πρόοδοι ἀποτελεῖ ἡ ἐπιπρόσθετος πίστις πραγματικὸν ὄφελος διὰ τὴν κοινωνικὴν οικονομίαν, διότι τὴν αὔξησιν τῶν ἐξόδων πρὸς δημιουργίαν παραγωγικῶν μέσων (Produktionsmittel) ἀκολουθεῖ μείωσις τῶν ἐξόδων πρὸς δημιουργίαν νέων παραγωγικῶν ἀγαθῶν (Kapitalgüter). Ἡ ὑψωσις δηλαδὴ τῶν τιμῶν ἰσοφαρίζεται διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν νέων οἰκονομικῶν καὶ τεχνικῶν συνδυασμῶν τοιούτων τῆς μειώσεως τῶν ἐξόδων (A. Weber). Δικαίως ὁθεν ἰσχυρίζεται ὁ Neisser ὅτι διὰ τῆς παραγωγικῆς χρησιμοποίησεως τῆς ἐπιπροσθέτου πίστεως μόνον εἰς μεμονωμένας περιπτώσεις καθίσταται δυνατὴ μία τοιαύτη αὔξησις τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος, ὥστε νὰ ἰσοφαρίζεται τελείως ἡ ἔνεκα τῆς αὔξεσεως τῶν κυκλοφοριακῶν μέσων ἐπελθούσα ὑψωσις τῶν τιμῶν.

Ὡς σαφῶς προκίπτει ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῆς χρηματικῆς θεωρίας τῆς πίστεως, αὕτη δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰς καταναλωτικὰς πιστώσεις, ἀλλ' ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς μὲ τὰς παραγωγικὰς τοιαύτας. Ἡ διάκρισις ὁμως μεταξὺ καταναλωτικῶν καὶ παραγωγικῶν πιστώσεων νομιζομένη ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτυχή, τὸ νὰ ἐκλαμβίνονται δὲ αἱ πρῶται ὡς μὴ συμβάλλουσαι εἰς τὴν αὔξησιν τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν καὶ γενικῶς ὡς μὴ ἐξυπηρετοῦσαι τὴν συνολικὴν οικονομίαν δὲν ἀνταποκρίνεται πάντοτε πρὸς τὴν πραγματικότητα. Διότι κοινωνικὴ οἰκονομία καὶ παραγωγή δὲν ἀποτελοῦν ταυτοσημοὺς ἔννοιαι, τὸ δὲ περιεχόμενον τῆς πρώτης δὲν ἐξαντλεῖται ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἔννοιᾳ. Ἡ παραγωγικὴ σημασία ὁθεν μίᾳ πιστώσεως δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ τὸ κριτήριον διὰ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῇ οἰκονομίᾳ. Ὅτι κυρίως ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ τί ἐξυπηρετεῖ ἡ παροχὴ μιᾶς πιστώσεως. Ἡ σημασία τῆς διὰ τὴν κοινωνικὴν οικονομίαν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ γενικωτέρου σκοποῦ, ὃν αὕτη ἐπιδιώκει ἀδιαφόρως ἐὰν θὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς κατανάλωσιν ἢ παραγωγήν. Ὅτι μίᾳ καταναλωτικῇ πίστῳσις εἶναι ἐπίσης ἐξυπηρετικὴ ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, ἐφ' ὅσον διατίθεται πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς οἰκονομικοῦ ὑποκειμένου, διότι δι' αὐτῆς ἐξασφαλίζεται ἡ συνέχισις τοῦ παραγωγικοῦ του ἔργου ἢ ἐπιτυγχάνεται μία μελλοντικὴ παραγωγικὴ δραστηριότης τοῦ ἐν λόγῳ ἀτόμου. Ὑπὸ ὠρισμένας ὁθεν προϋποθέσεις μίᾳ καταναλωτικῇ πίστῳσις δύναται νὰ εἶναι ἐμμέσως παραγωγικὴ, ἐφ' ὅσον ἐπιδιώκει σκοποὺς συντελεστικοὺς τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, ὅπως π. χ. τὴν διατήρησιν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως. Ὅτι λοι-

τὸν ἐνδιαφέρει δὲν εἶναι ἂν μία πίστωση διατίθεται πρὸς παραγωγικοὺς σκοποὺς π. χ. τὴν χρηματοδότησιν μιᾶς νέας ἐπιχειρήσεως ἢ τὴν ἐκμετάλλευσιν μιᾶς ἐφευρέσεως ἢ πρὸς καταναλωτικοὺς σκοποὺς, ὅπως τὴν ἀγορὰν ἐνδυμάτων, πρόσληψιν ἰατροῦ κτλ. ἀλλὰ ἐὰν ἡ νέα ἐπιχείρησις θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ οικονομικοῦ συνόλου καὶ ἐὰν ἡ ἀγορὰ ἐνδυμάτων εὐφραίνεται ἐν τινι συναρτήσει πρὸς τὴν παραγωγικὴν δραστηριότητα τοῦ προμηθευθέντος ταῦτα. Ὁ Walter Heinrich διακρίνει μεταξὺ μιᾶς ἀστόχου καὶ μιᾶς γονίμου χρηματικῆς δημιουργίας. Ἡ διάκρισις αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐπωφελῶς καὶ διὰ τὴν πίστιν ἀντικαθιστῶσα οὕτω τὴν ἐσφαλμένην διάκρισιν μεταξὺ παραγωγικῆς καὶ καταναλωτικῆς πίστεως. Ὅχι ἡ χρησιμοποίησις τῶν πιστώσεων ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν δέον νὰ ἐρευνᾶται πρὸς ἀξιολογικὴν διάκρισιν τῆς πίστεως.

Λίαν ἀμφισβητουμένη εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Hahn καὶ τοῦ Honegger κυρίως ὑποστηρικθεῖσα θεωρία περὶ τῆς προτεραιότητος τῆς πίστεως ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς βασιζομένη θεωρία περὶ τῆς πίστεως ὡς στοιχείου τῆς παραγωγῆς. Ἀντὶ τῆς συνήθους διακρίσεως τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς εἰς φύσιν, ἐργασίαν καὶ κεφάλαιον δέον νὰ διακρίνωμεν εἰς τὸ ἐξῆς κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τούτους μεταξὺ φύσεως, ἐργασίας καὶ πίστεως. Τὸ κεφάλαιον ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς πίστεως. Εἶναι ἀποτέλεσμα προσηγηθείσης παροχῆς πιστώσεων.

Ποῖοι οἱ λόγοι οἱ ὀδηγήσαντες τοὺς θεωρητικοὺς τούτους εἰς παρόμοια συμπεράσματα; Ἀναμφισβητήτως οὗτοι ὠρμήθησαν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς ἐπιχειρηματίας ἄνευ κεφαλαίων δύναται μὲ τὴν βοήθειαν τῆς πίστεως νὰ ἀποκτήσῃ νέα ἀγαθὰ καὶ νὰ δημιουργήσῃ νέα κεφάλαια. Τοῦτο εἶναι βεβαίως ἀληθές. Ἀληθές ὅμως εἶναι ἐξ ἄλλου ὅτι οὐδεὶς ἐπιχειρηματίας μὴ ἔχων κεφάλαια δύναται νὰ λάβῃ πιστώσεις καὶ οὐδὲν πιστωτικὸν ἴδρυμα δύναται νὰ ἰδρῶθῃ καὶ ὑπάρξῃ ἄνευ τῆς καταθέσεως κεφαλαίων οἰασδήποτε μορφῆς καὶ ἐὰν εἶναι ταῦτα. Διὰ τὸν πιστοδότην λοιπὸν ἡ ὑπαρξὶς κεφαλαίων εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητος. Διὰ τὸν πιστολήπτην ἡ ὑπαρξὶς τοιούτων δὲν εἶναι, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, ἀναγκαία. Οὗτος δύναται ὄθεν—τῆς ἐπιχειρηματικῆς του ἰκανότητος μὴ λαμβανομένης καθολοκληρίαν ὑπ' ὄψιν— νὰ δημιουργήσῃ κεφάλαια ἐκ τοῦ μηδενός. Τοῦτο δικαίωται πλήρως τὴν ὑπὸ τοῦ Spann καὶ τοῦ Heinrich ὑποστηρικθεῖσαν θεωρίαν ὅτι ἡ παραγωγή ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς παροχῆς πιστώσεων ἢ ὅπερ τὸ αὐτό, ἡ πίστις προηγείται τῆς παραγωγῆς. Ὅλως διαφόρως συμβαίνει ὅμως διὰ τὸν πιστωτήν. Οὗτος εἶναι ἀπαραίτητον νὰ κέκτηται κεφαλαίων πρὶν ἀσχοληθῇ μὲ πιστωτικὰς ἐργασίας καὶ γενικῶς διὰ νὰ καταστῇ δυνατόν νὰ παρέξῃ πιστώσεις. Ἐκ τούτου ὅμως προκύπτει ὅτι ὀλόκληρος ἡ θεωρία περὶ τῆς προτεραιότητος τοῦ κεφαλαίου εἶναι ἄνευ βάσεως καὶ συνεπῶς καὶ ἡ ἐκ αὐτῆς προκύπτουσα νέα διάκρισις τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς εἶναι ἀσύστατος. Δι' αὐτῶν δὲν ἀφνούμεθα βεβαίως τὴν δυνατότητα τῆς δημιουρ-

γίας προσθέτων πιστωτικῶν μέσων. Ὑποστηρίζομεν μόνον ὅτι ἡ αἵξις τῶν προσόδων εἰναἰ ἐξηρητημένη ἐκ τῆς καταβολῆς ἀναλόγων κεφαλαίων. Ἡ πίστις δὲν δημιουργεῖ κεφάλαια ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀλλ' ἀπλῶς ἐπενεργεῖ εἰς τὸ νὰ λάβουν ἀφανῆ τὰ αὐτὰ πραγματικὴν ὑπόστασιν καὶ μεταβάλλει τὰ ἄγωνα ἢ μετριάς ἀποδοτικότητος εἰς παραγωγικά. Τὰ πιστωτικὰ μέσα δὲν ὑπάρχωσιν ἄνευ βάσεως τινὸς ἀλλ' ἀποτελοῦν ἀπλῶς ἐτέραν μορφήν τῶν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν. Ὅταν ἀποδέχεται τις πληρωμὰς διὰ πιστωτικῶν μέσων δὲν πρῶττει τοῦτο στηριζόμενος ἐπὶ ἀπλῶν καὶ κενῶν ὑποσχέσεων, ἀλλὰ διότι γνωρίζει ὅτι ὅπισθεν τῶν ὑποσχέσεων τούτων εὐρίσκονται πραγματικαὶ παραγωγικαὶ ἀξίαι καὶ ὅτι διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτων δημιουργοῦνται νέαι καταστάσεις, νέοι οἰκονομικοὶ σύνδεσμοι, οἵτινες ἐγγυῶνται αἵξις τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος. Ἐπι περισσότερον δὲν δύναται ἡ πίστις νὰ προηγήται τοῦ κεφαλαίου, νὰ ἀποτελῇ δηλαδὴ αἰτίαν τούτου. Ὁ ἰσχυριζόμενος τοιοῦτον τι κἄμνει καταφανῶς σύγχυσιν μεταξὺ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ καὶ παρανοεῖ τὴν οὐσίαν τῆς πίστεως. Κυρίως ὁμῶς παραγνωρίζει τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς. Διότι εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς χρηματικῆς θεωρίας τῆς πίστεως ὅτι αἴτιη ἐκλαμβάνει τὴν πίστιν ἄνευ ἀντικειμένου. Πίστις ὁμῶς ἄνευ πραγματικοῦ τινὸς ἀντικειμένου εἶναι κἀτι τὸ ἀκατανόητον. Ἡ βάση τῆς πίστεως καὶ τὸ ἀντικείμενον ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται αὕτη εἶναι πάντοτε τὸ κεφάλαιον. Ἐνεκα τούτου δὲν δύναται ἡ πίστις νὰ ἀποτελῇ κἀτι τὸ πρωταρχικόν, τὸ δὲ κεφάλαιον νὰ εἶναι κἀτι τὸ δευτερογενές χρεωστοῦν τὴν ὑπαρξίν του εἰς αὐτήν (1).

Ὅτι πρὸ παντὸς ὑπὸ τῶν διαφορῶν οἰκονομολόγων ἀπεδοκιμῆσθαι εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Hahn κυρίως ὑποστηριζομένη θεωρία περὶ τῆς δυνατότητος τῆς ὑπάρξεως μιᾶς συνεχοῦς καταστάσεως εὐημερίας, ἐπιτυγχανομένης διὰ τῆς διαρκοῦς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων. Ἡ θεωρία αὕτη ἀποτελεῖ μίαν καθαρὰν οὐτοπίαν καὶ εἶναι ὄχι μόνον πρακτικῶς ἀδύνατος ἀλλὰ καὶ θεωρητικῶς ἐσφαλμένη. Διότι ἡ διαρκῆς ἐπέκτασις τῶν πιστώσεων θὰ ὀδηγήσῃ ὄχι εἰς τὴν κατάστασιν, ἣν πιστεύει ὁ Hahn, ἀλλὰ εἰς μίαν ὀξυτέραν διατάραξιν τῆς ἰσορροπίας, ἣτις πρέπει νὰ ὑφίσταται μεταξὺ καταναλώσεως καὶ ἀποταμιεύσεως. Αἱ πιστώσεις δέον νὰ ἐπεκτείνωνται μόνον μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου ὅπου καθίσταται δυνατὴ ἀφ' ἑνὸς ἢ ἑξασφάλις τῆς ἰσορροπίας ταύτης καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ διαφύλαξις σταθερῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν διαφορῶν παραγωγικῶν κλάδων. Μόνον ἐφ' ὅσον μεταξὺ ἀποταμιεύσεως, καταναλώσεως καὶ παραγωγῆς ὑφίσταται ἡ δέουσα πρὸς σταθερὰν λειτουργίαν τοῦ οἰκονομικοῦ ὄργανισμοῦ σχέσις εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφευχθοῦν μέχρις ὠρισμένων ὀρίων αἱ οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις. Ἡ ὑπὸ τοῦ Hahn ὁμῶς ὑποστηρικθῆσα θεωρία ἀπέχει πολὺ τοῦ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἰσορροπίαν ταύτης καὶ ἀντιθέτως, ἐφαρμοζομένη θὰ ὀδηγήσῃ εἰς ὀξυτέραν διάστα-

1) Βλ. H. E. Vogel, Hauptprobleme der theoretischen Volkswirtschaftslehre auf sozialorganischen Grundlage. Berlin 1931.

σιν τῶν μεταξύ τῶν ἀναφερθέντων παρῳόντων σχέσεως ἐπιτυχάνουσα οὕτω ἰσχυροτέρας διακυμάνσεις τοῦ οικονομικοῦ βίου.

Βεβαίως εἶναι δύσκολον ἂν ὄχι ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ πρακτικῶς τὸ ἀνώτατον ὄριον τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πιστώσεων. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν τῆς μὴ πραγματοποιήσεως τῶν διαφορῶν ἐν Εὐρώπῃ γενομένων προτάσεων περὶ ἰδρύσεως πιστωτικοῦ ἐλέγχου. Καὶ αἱ δυσκολίαι αὗται δὲν φαίνεται ὅτι θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ ὑπερπηδηθοῦν. Διότι ὅσον τελείως καὶ ἐὰν εἶναι ὠργανωμένον ἐν τοιοῦτον ἴδρυμα, μὲ δσπὴν καλὴν θέλησιν καὶ πείραν τῶν πραγμάτων καὶ ἐὰν εἶναι ἐφωδιασμένοι οἱ διευθύνοντες τὸ ἴδρυμα, δὲν θὰ ἀποτελέσῃ τοῦτο ἄλλο τι παρὰ ἐν πείραμα, ἀπλῆν μόνον πρῶσπᾶθειαν πρὸς διαφύλαξιν τῆς ἀρμονικῆς σχέσεως τῶν προαναφερθέντων οικονομικῶν παραγόντων, πρῶσπᾶθειαν διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς ὁποίας οὐδὲν δύναται νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος ἐκ τῶν προτέρων.

Ὀλίγα τινὰ δέον εἰσέτι νὰ λεχθοῦν περὶ τῆς μεταξύ πίστεως καὶ οικονομικῶν διακυμάνσεων ὑφισταμένης σχέσεως, περὶ ἧς ἡσυχολήθημεν ἐκτενῶς ἀνωτέρω. Τυχάνει ἀρκούντως γνωστὸν ὅτι ἐπὶ οὐδενὸς ἄλλου προβλήματος τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης ἀνεπτύχθησαν ἐσχάτως τόσαι γνῶμαι καὶ μάλιστα τόσον διίστάμεναι μεταξύ των, ὅσον ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ «Der Konjunkturzyklus» (Leipzig 1931) ὁ Mitchell ἀναφέρει περὶ τὰς δέκα ὁμάδας θεωριῶν ἐκάστη τῶν ὁποίων χωρίζεται εἰς διαφοροὺς ἄλλας εἰδικὰς θεωρίας καὶ διατείνεται ὅτι εὐκόλως θὰ ἡδύνατο νὰ διπλασιάσῃ καὶ τριπλασιάσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν θεωριῶν τούτων.

Μεταξὺ τῶν θεωριῶν τούτων αἱ χρηματικαὶ θεωρίαι ἀποτελοῦν μίαν ἰδιαιτέραν ὁμάδα. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τας μὴ χρηματικὰς αἱ θεωρίαι αὗται ἀποδίδουν τὴν αἰτίαν τῶν ἐναλλασσομένων οικονομικῶν διακυμάνσεων εἰς τὰς ἐπερχομένας μεταβολὰς ἐπὶ τῆς ποσότητος καὶ ταχύτητος τῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας. Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν μεταξύ τῶν χρηματικῶν θεωριῶν ἀποτελοῦν αἱ πιστωτικαὶ θεωρίαι τῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων, αἵτινες ἐξετάζουσι τὰς εἰδικὰς περιπτώσεις τῶν μεταβολῶν τῆς κυκλοφορίας, τὰς ἐπερχομένας διὰ τῆς ἐπεκτιάσεως ἢ τοῦ περιορισμοῦ τῶν πιστώσεων. Αἱ θεωρίαι αὗται εὐρίσκονται ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των συνδεδεμέναι μὲ τὴν χρηματικὴν θεωρίαν καὶ ἐξετάζωσιν ἐν συναφείᾳ τὰ προβλήματα τῆς ἐπιδράσεως τῶν νομισματικῶν καὶ πιστωτικῶν παραγόντων ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ οικονομικοῦ βίου. Ἡ ἐνταῦθα ὄθεν γενομένη διάκρισις δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν πραγματικότητα, εἶναι ὅμως ἀναγκαία διὰ τὴν καλλιτέραν διασαφήνησιν τοῦ ὅλου προβλήματος. Πιστωτικαὶ θεωρίαι τῶν οικονομικῶν κύκλων ἀνεπτύχθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πολλαὶ καὶ ἐκάστη τούτων ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ μόνη ἐπιτυχῶς ἀνακαλύψασα τὰ αἷτια τῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων. Ποία ὅμως ἐκ τούτων εἶναι ἀληθής;

Ἐὰν τις παραδεχθῇ τὴν ὑπὸ τοῦ Böhm-Bawerk ὑποστηρηθεῖσαν γνώμην ὅτι ἐν τόσον περίπλοκον φαινόμενον ὡς ἡ ἐναλλασσομένη πορεία

τοῦ οικονομικοῦ βίου δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς μίαν καὶ μόνην αἰτίαν τότε πρέπει ἀναντιλέκτως νὰ θεωρήσωμεν πάσας τὰς θεωρίας ταύτας ὡς μὴ ἀνταποκρινομένης πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Εἰς τοὺς πιστεύοντας πάλιν εἰς τὴν δυνατότητα τῆς ἐρμηνείας τῶν οικονομικῶν κύκλων ἐκ μιᾶς καὶ μόνης αἰτίας πρέπει νὰ ἀντιτιχθῆ ὅτι αἱ πιστωτικαὶ θεωρίαι δὲν ἐπιτυγχάνουσι μίαν πλήρως ἱκανοποιητικὴν ἐξήγησιν τοῦ οικονομικοῦ τούτου φαινομένου διότι περιορίζονται εἰς τὴν πιστοποίησιν τῶν μεταλλαγῶν τῶν πιστωτικῶν παραγόντων καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῆς οικονομικῆς ζωῆς, χωρὶς νὰ μᾶς ἐξηγῶσιν ἐπακριβῶς καὶ τοὺς λόγους τῶν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν. Τοῦτο δὲ συμβαίνει σχεδὸν γενικῶς εἰς τὰς πιστωτικὰς θεωρίας τῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων, οὗ δηλαδὴ αὐταὶ ὑποστηρίζουσι περισσότερα τῶν ὄσων δύναται νὰ ἀποδείξουν. Ἐνεκα ἀκριβῶς τούτου ἐπεκρίθησαν αἱ θεωρίαι αὐταὶ ὅτι ἀποδίδουσι τὰς διακυμάνσεις τοῦ οικονομικοῦ βίου εἰς αἰτίας «ἐξωγενεῖς», εἰς τραπεζικὰς τούτέστιν παρεμβάσεις καὶ εἰς τὴν ἐκ τούτων συνήθως προκαλουμένην ἀσυμφωνίαν μεταξὺ τραπεζικοῦ καὶ φυσικοῦ ἐπιτοκίου. Διὰ τῆς τοιαύτης ὁμῶς ἐρμηνείας δὲν δίδεται εἰς τὸ φαινόμενον τῶν οικονομικῶν κύκλων ὁ χαρακτήρ ἐνὸς καθαρῶς οικονομικοῦ φαινομένου.

Ἡ ἐπίκρισις αὕτη εἶναι ἐν μέρει ἀληθής, ἐν τούτοις ὁμῶς πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ἀσυμφωνία μεταξὺ τραπεζικοῦ καὶ φυσικοῦ ἐπιτοκίου ἀποτελεῖ ἀνιμφισβητήτως μίαν στερεὰν βᾶσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας δύναται νὰ στηριχθῆ ἡ ἐρμηνεία τοῦ προβλήματος τῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων. Ἡ ἀσυμφωνία ὁμῶς αὕτη δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐξ ἐξωτερικῶν αἰτιῶν προκαλουμένη, ὡς δέχεται τὸ πλεῖστον τῶν πιστωτικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ ὡς φυσικῶς προκύπτουσα ἐκ τοῦ ὑφισταμένου οικονομικοῦ καὶ ἰδιαιτέρως πιστωτικοῦ συστήματος. Δὲν ἀποτελεῖ δηλαδὴ αὕτη μίαν κατάστασιν ἀσθενείας τοῦ οικονομικοῦ βίου, ἀλλὰ φυσικὸν φαινόμενον τῆς δυναμικῆς αὐτοῦ πορείας. Μία τοιαύτη θεωρία, ἣτις εἶναι καὶ ἡ μόνη κατ' ἐξοχὴν «ἐνδογενής» μεταξὺ τῶν πιστωτικῶν θεωριῶν εἶναι ἡ τοῦ Hayek. Διὰ τῆς θεωρίας ταύτης δίδεται μία καθαρῶς οικονομικὴ ἐρμηνεία τῶν κυματωδῶν κινήσεων τοῦ οικονομικοῦ βίου. Αἱ κινήσεις αὐταὶ προκαλοῦνται αὐτομάτως. Ἐκάστη κίνησις εἶναι ἡ συνέπεια μιᾶς προηγουμένης. Ἡ ἀνιοῦσα περίοδος λαμβάνει χώραν ἐφ' ὅσον αἱ τράπεζαι εὐρίσκονται εἰς θέσιν νὰ πιρῆχουσι πιστώσεις. Εὐθὺς ὡς αὐταὶ ἀναγκασθῶσι νὰ περιορίσωσιν αὐτὰς ἀρχεται ἡ καπιουσι-οικονομικὴ περίοδος. Τὸ ὅτι πρακτικῶς πολλαίς δημιουργοῦνται καταστάσεις δίδουσαι ἀφορμὰς πρὸς μεταλλαγὴν τῆς πορείας τοῦ οικονομικοῦ βίου δὲν μειώνει ποσῶς τὴν ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ ἐνυπάρχουσαν ἀλήθειαν.

Ἐν τούτοις ὁμῶς καὶ αὐτὸς ὁ Hayek φαίνεται νὰ ἔχη ἀμφιβολίας πινὰς ὡς πρὸς τὴν μονομερῆ ἐξήγησιν τῶν οικονομικῶν κύκλων ἐκ τῶν πιστωτικῶν παραγόντων, δι' ὃ καὶ ἰφίνοι ἀνευ ἀπαντήσεως τὸ ἐρώτημα ἐὰν αἱ μεταβολαὶ τῶν παραγόντων τούτων εἶναι ἡ μόνη αἰτία τῶν κυκλικῶν

διακυμάνσεων. «Ἀποτελεῖ διάφορον φυσικὰ ζήτημα—γράφει οὗτος—τὸ ἐὰν αἱ νομισματικαὶ αὐταὶ μεταβολαὶ θὰ ἐλάμβανον τὰς διαιστάσεις καὶ τὴν διάρκειαν ἐκείνην, ἅς παρατηροῦμεν εἰς τὰς διαφόρους περιπτώσεις τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, ἐὰν δὲν συνεπέδρων καὶ ἄλλοι παράγοντες, ἢ ἐὰν αὐταὶ δὲν θὰ ἦσαν πολὺ μικρότεραι, πολὺ ἀσθενέστεραι καὶ ἀβαθέστεραι χωρὶς τὰς προσθέτους ἐπιρροάς». Δι' αὐτῶν ἀναγνωρίζεται ἡ δυνατότης τῆς ὑπάρξεως καὶ ἄλλων παραγόντων, ἐκτὸς τῶν νομισματικῶν, δυνάμενων νὰ ἐπιδράσουν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων. Τὸ ἐρώτημα ὅμως ἐὰν ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τῶν κυκλικῶν κυμάνσεων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου εἶναι εἷς ἢ πλείονες παράγοντες μένει ἄνευ ἀπαντήσεως.

Παρ' ὅλα τὰ λεχθέντα δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ παραγνωρισθῇ ἡ ἢ συμβολὴ τῆς πιστωτικῆς θεωρίας, κυρίως ὡς αὕτη διεμορφώθη ὑπὸ τοῦ Hayek, εἰς τὴν θεωρητικὴν ἐρμηνεῖαν τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων. Διὰ τὴν πρακτικὴν, ποσοτικὴν ἔρευναν τούτων ἡ θεωρία αὕτη, ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη θεωρία δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν ἐφ' ἧς δέον ἀποκλειστικῶς νὰ στηρίζεται ἡ ἔρευνα αὕτη, διότι οἱ παράγοντες, τῶν ὁποίων τὰς κινήσεις καὶ μεταβολὰς συνιστᾷ αὕτη πρὸς παρακολούθησιν καὶ ἀκριβῆ καθορισμόν, εἶναι ἀνεπαρκεῖς καὶ περιορισμένοι. Ἡ ἐμπειρικὴ ἔρευνα τῶν ἐναλλασσομένων διακυμάνσεων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ ὁ ποσοτικὸς καὶ στατιστικὸς καθορισμὸς τῶν διαφορῶν αὐτῶν φάσεων ἔχει ἀνάγκην καὶ πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν ἅπαντας τοὺς παράγοντας, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσουν ὅπωςδῆποτε κίνητρον καὶ αἰτίαν τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων.
